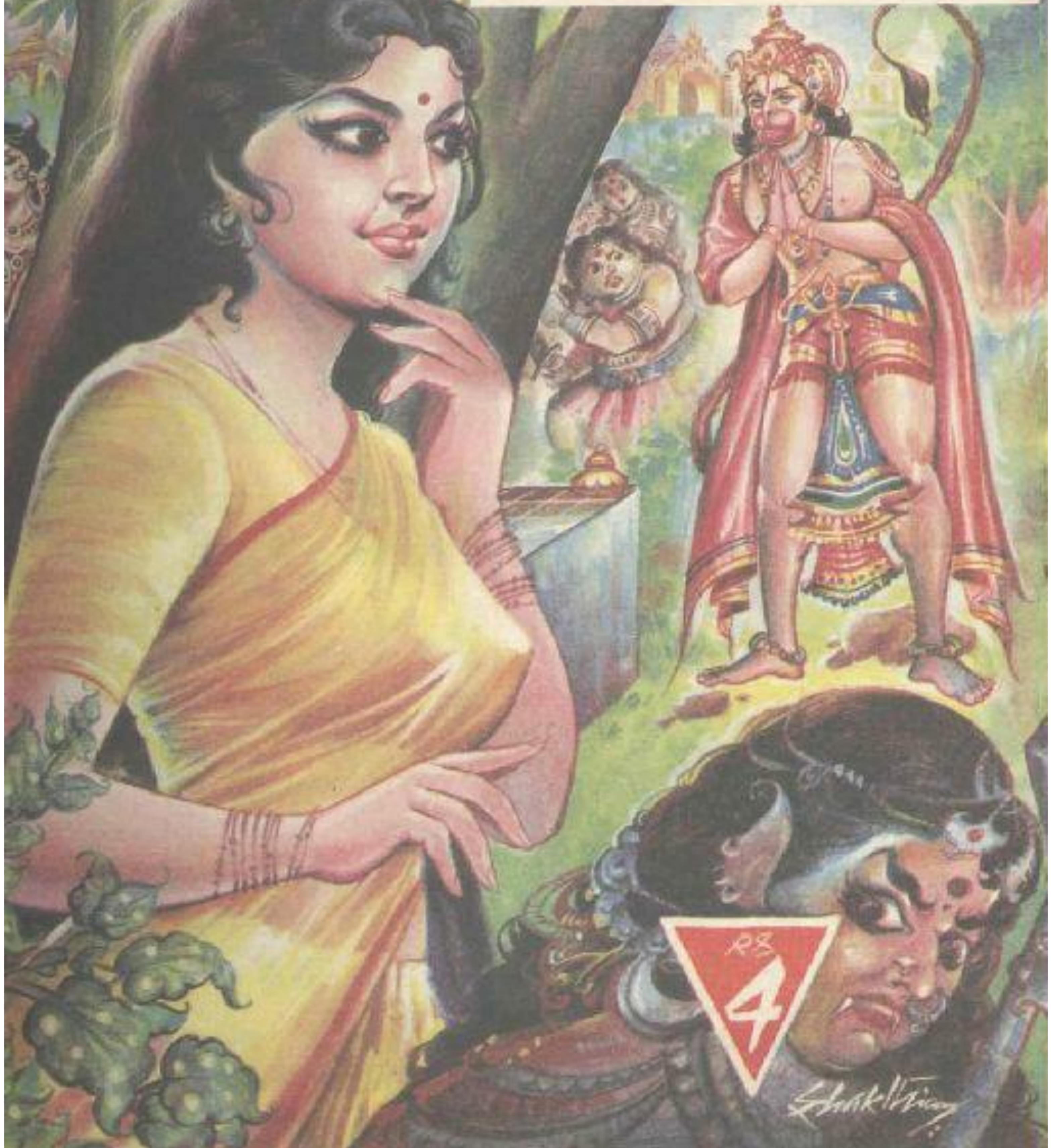
चांदोबा

जुलै १९९३

सहाव्यांदा राष्ट्रपति

लागोपाठ सहा वेळी आपल्या देशाचा राष्ट्रपति म्हणून निवडला जाणे कोणत्या ही राजनीतिज्ञाला काही सामान्य गोष्ट नव्हे. इंडोनेशियाचे राष्ट्रपति सुहार्तो गेल्या मार्च महिन्यात सहाव्यांदा निवडून आले ही विशेष महत्त्वाची घटना नाही का? कोणे एके काळी सेनापति पण असलेल्या या ७२ वर्षांच्या व्यक्तीला १००० सभासद असलेल्या लोक सल्ला-समितीने निवडले. निवड करण्यासाठी राजधानी जकार्ता मध्ये समितीची बैठक दहा दिवस चालू होती. निवड ही एकमताने झाली, कारण समिती समोर विचारार्थ एकच एक नाव होते. दुसरे असे की सहाव्यांदा यांची निवड तशी अपेक्षितच होती.

जेव्हा १६ व्या शतकात पोर्तुगीज व्यापारी इंडोनेशियात पोचले व तेथील १३,५०० बेटांवर तळ ठोकला, तेव्हा जगाला इंडोनेशिया माहीत झाला. येथील गरम मसाल्यांनी जगाचे लक्ष इंडोनेशियाकडे वेधून घेतले. पुढे लवकरच इंग्रजांनी पोर्तुगीजांना तेथून हाकून दिले. नंतर १५९५ मध्ये डच लोकांनी इंग्रजांना पळवून लावले. पुढील २०० वर्षे डच ईस्ट इंडिया कंपनीने या बेटांवर राज्य केले. १७१८ मध्ये ही बेटे नेदरलँडची वसाहत बनली.

दुसऱ्या विश्व-युद्धाच्या वेळी (१९३९-४५) म्हणजे सन १९४२ मध्ये जपानने या बेटांवर आपला अधिकार स्थापित केला आणि तेथे राष्ट्रीय सरकारची स्थापना केली. परंतु १९४५ मध्ये जेव्हा जपानने मित्र राष्ट्रांपुढे हात टेकले, तेव्हा इंडोनेशियातील राष्ट्रवादी लोकांनी सुकर्णो यांच्या नेतृत्वाखाली आपल्याला स्वतंत्र घोषित केले. औपचारिक रीत्या हे सर्व सन १९४९ मध्ये झाले.

नंतर १९६३ मध्ये नेदरलँडने न्यू गिनीचा पश्चिमी भाग पण इंडोनेशियन सरकारच्या ताब्यात दिला. सन १९६६ मध्ये कम्यूनिस्टांनी सुकर्णो यांच्याशी लढा आरंभिला. राडन सुहार्तो त्यावेळी सेनापति होते. त्यांनी देशातील बंड मोडून काढून संकटकालीन सरकारची स्थापना केली. १९६७ मध्ये सुहार्तो कार्यकारी राष्ट्रपति म्हणून सुकर्णोच्या जागी आले, आणि १९६८ मध्ये पुन्हा त्यांची निवड करण्यात आली.

राष्ट्रपति सुहार्तो मितभाषी असले तरी काम करण्याची धमक असलेले एक प्रशासक म्हणून प्रसिद्ध आहेत. ते उगाच बडबड करीत नाहीत. आणि त्यांच्या यशाचे हेच रहस्य आहे. गेल्या २५ वर्षात इंडोनेशियात जी आर्थिक व राजनैतिक प्रगति झाली, त्यामुळे त्यांचे नाव केवळ आपल्या देशात नव्हे तर बाहेर ही सुप्रसिद्ध झाले आहे.

पुढील २५ वर्षांचा काळ लक्षात घेऊन त्यांनी ज्या पंचवार्षिक योजना राबवल्या त्यांनी जगातील अनेक राष्ट्रांचे लक्ष इंडोनेशियाकडे वेधले. देशाचा वार्षिक विकासाचा दर सरासरी शेकडा ६ टक्के राहिला. राष्ट्रपति सुहार्तो अभिमानाने सांगतात की असा विकास जगातील अन्य दहा देशच करू शकले आहेत.

एक काळ असा होता की इंडोनेशिया जगात सर्वात अधिक तांदूळ खरेदी करीत असे. पण १९८४ मध्ये तो स्वावलंबी झाला. याशिवाय गेल्या २० वर्षात तेथील बाल-मृत्यूचे प्रमाण हजारी १४० वरून ६० पर्यंत आले आहे. आता प्राथमिक शिक्षण वयानुरूप सर्व बालकांना मिळते. १९७१ मध्ये इथ निरक्षरतेचे प्रमाण शेकडा ३९ होते, ते आता शेकडा १६ टक्क्यांवर आले आहे. त्याच प्रमाणे लोकसंख्येतील वाढ शेकडा २.३ वरून आता शेकडा १.६ वर आली आहे. म्हणून राष्ट्रपति सुहार्तो यांना आधुनिक इंडोनेशियाच्या 'विकासाचा जनक' म्हणून संबोधले गेले तर ते सर्वस्वी योग्यच होय. येत्या २५ वर्षांसाठी त्यांनी आजच योजना तयार केल्या आहेत आणि येत्या १० वर्षांना त्यांनी 'भरारीचा काळ' संबोधले आहे.

पण एका मुद्यावर इंडोनेशियातील जनतेत आताच चर्चा सुरू झाली आणि तो म्हणजे राष्ट्रपति सुहार्तो आपला सहावा कार्यकाल पुरा करू शकतील का? आणि सातव्यांदा निवडीसाठी ते तयार आहेत, की आताच त्यांनी आपला वारस शोधायला सुरुवात केली आहे?

इंडोनेशिया बाबत अधिक माहिती

१. इंडोनेशियात १३,५०० बेटे आहेत नि ती ५,१५० किलोमीटर पर्यंत पसरलेली आहेत. त्यांच्या पैकी काही हिंदी महासागरात आहेत,.तर काही प्रशांत महासागरात आहेत.

२. इंडोनेशिया जगातील १६ वे सर्वात मोठे राष्ट्र आहे (१९,१९,४४० चौरस किलोमीटर). याशिवाय हा जगातील सर्वात अधिक लोक-संख्या असलेला पाचवा देश आहे (१६.१ कोटी).

३. सैन्य-बळाचा विचार केला तर याचा नंबर अकरावा लागतो. याच्या अगोदर कॅनडाचा नंबर लागतो.

४. विकास-गतीचा विचार केला तर याचा क्रमांक पाचवा लागतो.

५. अधिकाधिक तांदूळ उत्पादन करणाऱ्या देशात इंडोनेशियाचा तिसरा क्रमांक आहे.

६. येथील सरकारी काम-काजाची भाषा 'बहासा इंडोनेशिया' आहे. ही रोमन मध्ये लिहिली जाते. प्रादेशिक भाषा व उपभाषांची संख्या सुमारे २०० आहे.

७. या देशाची मुद्रा आहे 'रुपियाह'.

ग्रहण सुटलं

शौरी नावाचा तरूण सरोजपुरच्या जमीनदाराच्या काही कामासाठी गाव सोडून निघाला अन् अन्धार पडण्यापूर्वी त्याने जंगल पार केले. इतक्यात आकाशात एकाएकी ढग भरून आले अन् गडगडाट होऊन पाऊसही सुरू झाला.

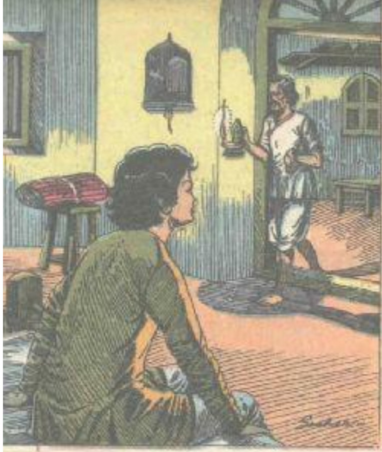
शौरी 'आता काय करावं?' असा विचार करू लागला, इतक्यात विजेच्या अुजेडात त्याला काही घरे दिसली. तो भराभरा त्या घरांकडे पळाला अन् एका जुन्या कौलारू घराचा दरवाजा त्याने खटखटावला.

हातात एक छोटासा दिवा घेऊन आलेल्या एका म्हाताऱ्याने दरवाजा अुघडला व शौरीला आत येऊन खाटेवर बसायला सांगितले. नंतर त्याने विचारले, "या असल्या पावसातनं कुठे निघाला आहेस तू?"

जरा कंटाळूनच शौरी अुत्तरला, "मी सरोजपुरच्या जमीनदाराचा नोकर आहे, अन् त्याच्या छोट्या मुलासाठी त्याच्या मामाकडून एक मांजराचं पिल्लू आणायला निघालो आहे. ते पिल्लू एका खास जातीच्या मांजराचं आहे, अन् 'ते मिळाल्यावाचून आपण जेवणार नाही' असा त्याचा हट्ट आहे."

ते ऐकून तो म्हातारा हसला आणि म्हणाला, "तुझं वय तर अजून पुरं पंचवीस वर्षांचंही दिसत नाहीये. तू चांगला तगडा, सहा फूट अुंचीचा आहेस. हातात ढालतलवार घेऊन रणात अुतरण्यासारखा शक्तिमान दिसतोयस अन् आपला वेळ असा कुत्रीमांजरं आणून

महेश करमरकर

देव्यात फुकट घालवतोयस?"

म्हाताऱ्याने हसून बोललेल्या शब्दांनी शौरीच्या हदयाला घरे पडली; ते ओळखून प्रेमाने त्याचा खांदा थोपटत म्हातारा म्हणाला, "एका महिन्यापूर्वी या राज्यात एक अत्याचार घडलेला माहीत आहे तुला?"

"होय, आहे ठाअूक. समुद्रावर सफरीसाठी गेलेल्या महाराजांचं नावेच्या अपधातात निधन झालं. हाच ना? याहून मोठा अत्त्याचार आणखी कोणता असणार?" शौरी दु:खी आवाजात अुत्तरला.

म्हातारा दोन चार क्षण डोके हलवून नंतर म्हणाला, "हं! यापेक्षा जास्त काही तुला माहीत नाही, असंच वाटतंय. ऐक. राजाला एक मुलगी आहे, एकुलती एक. तिचं नाव आहे अलकनन्दा. जो कोणी तिचा पती होईल, तोच या राज्याचा भावी राजा बनेल. आता या अलकनन्दाने घोषणा केली आहे की, तिच्या तीन निरनिराळ्या प्रश्नांचे एकच एक अुतर देणाराशी ती लग्न करील. अन् ज्याचे अुत्तर बरोबर येणार नाही, अशा अभाग्याला मगरीसुसरींचं खाद्य म्हणून नदीत ढकलले जाईल.

"पण तुम्हाला कसं हे ठाअूक?" शौरीने आश्चर्याने विचारले.

"मी राजाचा अंगरक्षक म्हणून पंधरा वर्षं काम केलंय. एकदा रथाच्या अपघातात मी लंगडा झालो अन् आपल्या गावावरच्या प्रेमामुळे मी इथे आपले दिवस काढतोय. पण तरीही राजमहालातली प्रत्येक गोष्ट सांगणारी माझी खास माणसं आहेत. तू ही मांजराच्या पिल्लाची गोष्ट बाजूला ठेव, अन् सरळ राजधानीला जा. राजकुमारीच्या दुष्टपणाचा शेवट कर."

जरा विचार करून शौरी म्हणाला, "तुम्ही मला आशिर्वाद देत असाल, तर हा निघालो मी राजधानीला."

"भले अच्छे! खूप आवडलास बघ तू मला." प्रेमाने शौरीच्या मस्तकावरून हात फिरवत म्हातारा म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी शौरी राजधानीकडे निघाला. संध्याकाळी अंत:पुरात पोचून त्याने सांगितले की आपण राजकुमारीच्या प्रश्नांचे अुत्तर द्यायला तयार आहोत.

"अुत्तर बरोबर न आलं, तर काय परिणाम होईल, ते माहीत आहे न?" राजकुमारीच्या दासीने त्याला विचारले.

"मृत्यू. सुसरीमगरींचं भोजन बनेन." शौरी निर्भयतेने अुत्तरला.

मग दोन दासींनी येअून शौरीच्या डोळ्यांवर पट्टी बांधली अन् त्याला महालातल्या एका खोलीत घेअून गेल्या. तिथे पोचल्यावर त्यांनी शौरीला स्वत:च पट्टी काढायला सांगितले.

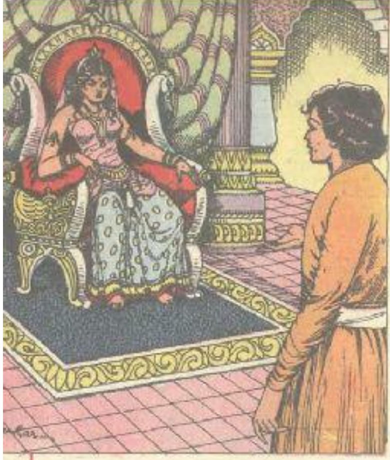
पट्टी काढल्यावर शौरीला राज्य सिंहासनावर बसलेली राजकन्या अलकनन्दा दिसली. ती अत्यंत सुन्दर असून तिच्या चेहऱ्यावर दु:खाची छाया दिसत होती.

"आकाशाहूनही विशाल काय? सागराहूनही खोल काय? अन् लोण्याहूनही मअू काय? या तीन्हीं प्रश्नांचं एकच अुत्तर मला हवं." अलकनन्दाने प्रश्न विचारले.

आश्चर्याने तिच्याकडे पाहून शौरी अुत्तरला, "स्त्रीचं हृदया । हे काय प्रश्न झाले? राजकुमारी, केंव्हातरी खूप काळापूर्वी सामान्यज्ञानाच्या अभावी काही भावुक लोकांनी हे प्रश्न आणि त्यांची अुत्तरं तयार करून ठेवली होती. आपल्याला काय याहून कठीण प्रश्न सुचले नाहीत का?"

अलकनन्दा दु:खाने यावर म्हणाली, "मी स्वतन्त्र असते, तर असले प्रश्न विचारलेच नसते. एका दुष्टाने मला हे प्रश्न विचारायला लावून, काहीही अुत्तर आलं तरी, येणाऱ्याला सुसरीमगरींच्या हवाली करायला भाग पाडले आहे. तुलाही त्याच वाटेने जावं लागणार आहे."

शौरीने तेव्हाच आपला डावा हात अुचलून मूठ आवळत म्हटले, "राजकुमारी, मला त्या दुष्टाचं नाव सांगा. तो कितीही बलवान असला तरी मी त्याचा संहार करतो."

"तू समर्थ आणि बुद्धिमान दिसतोस. पण आता त्या दुष्टाच्या बाबतीत फार अुशीर झालाय. आता केवळ एकच दिवस अुरलाय." नन्तर अलकनन्दाने ती स्वतः व राजा कोणत्या भयानक स्थितीत अडकले आहेत, याबद्दल सांगितले.

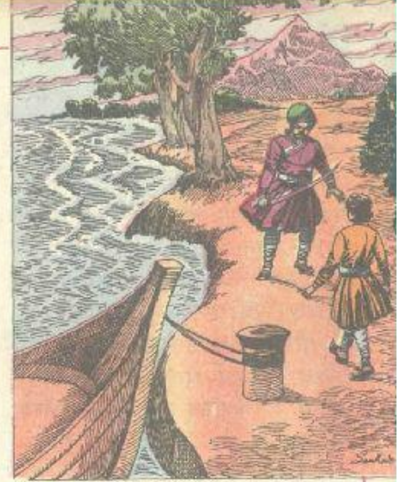
एक महिन्यापूर्वी अलकनन्दा आपल्या पित्यासह समुद्रविहाराला निघाली होती. त्यावेळी 'सेनापती वीरवर्माही त्यांच्याबरोबर होता. खोल पाण्यात असतानाच वीरवर्माच्या मनात काही नीच विचार आहे, हे त्यांच्या लक्षात आले. नौका चालवणारे सर्वजण त्याचेच हस्तक होते. ते ती नाव एका लहानशा बेटाकडे घेअून गेले. अन् राजाला वीरवर्माने तिथल्या एका पहाडी गुहेत बांधून ठेवले. नंतर केवळ अलकनन्दालाच राजवाड्याच्या अंतःपुरात घेअून जाअून, असा प्रचार केला की, 'अपघाताने नाव समुद्रात बुडली अन् आपण फक्त अलकनन्दालाच वाचवू शकलो. राजाला वाचवणं शक्य झालं नाही' नंतर वीरवर्माने प्रश्नांची ही नवी कहाणी सुरू केली. त्याचा विचार आहे की, कोणालाही अुत्तर देणे शक्य झाले नाही म्हणजे स्वतःच ते अुत्तर द्यायचे, अन् राजकुमारीशी विवाह करायचा.

हे सर्व सांगून अलकनन्दाने शौरीला म्हटलं, "काल रात्री मला झोप येईना, म्हणून मी अुद्यानात गेले. तिथे सेनापती आणि त्याचा विश्वासू साथीदार नागेन्द्र यांच्यातलं बोलणं मी ऐकलं. सेनापती नागेन्द्रला म्हणाला, "तू त्या बेटावर जाअून तिथल्या पहारेकऱ्यांना म्हण-'ग्रहण सुटलं' तेव्हा या शब्दाच्या आधारे ते राजाला तुझ्याबरोबर पाठवतील. त्याला तिथून आणताना

समुद्रात बुडवून मारून टाक. परवा चांगला मुहूर्त आहे. मी राजकन्येशी लग्न करीन अन् तुला सेनापती करीन."

अलकनन्दाचे बोलणे ऐकून शौरी फारच संतापला. तो म्हणाला, "इतका मोठा राजद्रोह! माझा तर विश्वासच बसत नाहीय राजकुमारी!"

"तो वीरवर्मा तरं नररूपातला राक्षस आहे. रात्री तो तुला मगरीसुसरींच्या हवाली करायला येईल, तेंव्हा मी त्याला सांगेन की-तुझं अुत्तर बरोबर नाही'. असं मी म्हटलं की तू खिडकीतून अुडी मारून पळून जा. तू आता तसंच कर अन् पळ काढ इथून."

शौरीने खिडकीतून अुडी मारली आणि झाडाझुडपांच्या आडोश्याने तो राजवाड्यातून बाहेर पडला. नंतर तो सागरकिनारी पोचला.

दुसऱ्या दिवशी एका नावाड्याला काही पैसे देअून, त्याच्या मदतीने शौरी त्या बेटावर पोचला. शौरी बेटावर पोचल्याबरोबर मोठी पगडी घातलेल्या आणि हाती तलवार असलेल्या एका माणसाने त्याच्या पुढ्यात अुडी घेतली. शौरीला थांबवून त्याने विचारले, "कोण आहेस तू? समुद्रातल्या चाच्यांचा नेता तर नव्हेस?"

पण जराही न भिता शान्तपणे शौरीने परवलीचा शब्द अुच्चारला 'ग्रहण सुटलं!'

ते ऐकून तो माणूस दचकला अन् म्हणाला, "हा संकेत मी अन् नागेन्द्र यांशिवाय कुणालाही माहीत नाहीय. तुला कसा कळला तो?"

तेंव्हा शौरी उच्च आवाजात बोलला, "इथे येताना माझी ढाल अन् तलवार समुद्रात पडली. नाहीतर मी आत्ताच तुझे दोन तुकडे करून टाकले असते. तो नागेन्द्र नव्हे, नागेन्द्रसिंह, म्हणजे भावी राजा."

पगडीवाल्याचा चेहरा एकदम पांढरा पडला. त्याने विचारले, "काय म्हणलास? हे तर सारं आश्चर्यजनक वाटतंय. जरा सविस्तर सांग."

"ऐक तर मग, काल रात्री नागेन्द्रसिंहने सेनापती वीरवर्माच्या जेवणात द्वादश-विषांचं लेह्य मिसळून त्याला खायला घातलं. बारा वाजल्या नन्तर विष आपला परिणाम दाखवू लागेल. अशा तऱ्हेनं सेनापती खतम झाल्यावर नागेन्द्र या बेटावर येऊन, राजाला सोडवू----" शौरी पुढे काही बोलण्यापूर्वीच पगडीवाल्याला जोरदार अुलटी झाली अन् तो बेशुद्ध पडला!

शौरीने ताबडतोब त्याची ढाल तलवार काढून घेअून त्याला बांधून टाकले अन् तिथेच जरा दूर असलेल्या पहारेकऱ्यांना आवाज दिला- 'महाराजांना इकडे घेअून या.'

पहारेकारी राजाला घेअून आले व त्याची बंधने सोडली गेली.

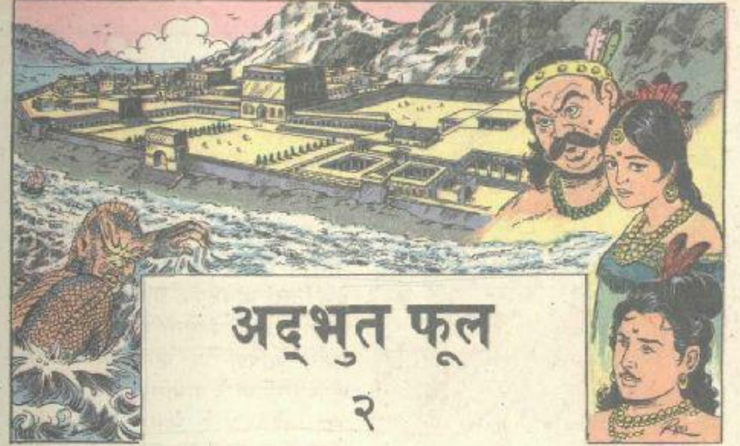
परत येत असतांना, सावध झाल्यावरही थरथर कापत असणाऱ्या वीरवर्माकडे पहात शौरीला विचारले, "हाच वीरवर्मा हे तू कसं ओळखलंस?"

शौरी अुत्तरला, "महाराज, मी विचार केला की, मी खिडकीतून पळून गेल्याची वार्ता कळल्याबरोबर, कदाचित मला काही जास्त माहिती असावी अशा विचाराने हा प्रथम बेटाकडेच धावेल. मी परवलीचा शब्द सांगितल्याबरोबर हा म्हणाला की, 'हा संकेत नागेंद्र अन् मी यांच्याशिवाय तिसऱ्याला माहीतच नाही!' तेंव्हाच मी याला बरोबर ओळखलं, माझ्याजवळ काहीच शस्त्र वगैरे नसल्यामुळे मी युक्ती वापरून विष-प्रयोगाची खोटीच गोष्ट याला सांगितली. हा लगेच घाबरून बेशुद्ध पडला."

शौरीची बुद्धिकुशलता अन् बहादुरीवर राजा फारच प्रसन्न झाला. दुसऱ्या दिवशी दरबारात ही सारी गोष्ट सर्वांना सांगून राजा म्हणाला, "या शौरीच्या साहसामुळेच राज्यावरचं 'ग्रहण सुटलं'! हाच आता माझा जावई अन् भावी राजा आहे.

सारी कथा ऐकून दरबारी लोकांनी संतोषाने हर्षध्वनी केला.

अद्‌भुत फूल
२

(माणिक्यपुरीत साजऱ्या झालेल्या वसंतोत्सवातील सर्व स्पर्धांमधे अुत्तुंग नावाचा तरूण विजयी झाला. तो हिमालयातील शृंग्माय प्रांतातून आलेला होता अन् त्याने एक विचित्रसा पुष्पगुच्छ राजकुमारीला भेट दिला. त्या फुलांची रोपे आणण्यासाठी तिने काही सैनिकांना शृंग्माय प्रान्तात पाठवले. पण ते फक्त फुलेच घेअून परत आले. राजगुरूने राजाकडे येअून ती फुले अशुभकारक आहेत असे राजाला सांगितले.
या पुढे-)

"इतकी सुन्दर फुलं अशुभकारक कशी असतील? मला तर काहीच कळत नाहीय गुरुदेव!" राजा प्रतापवर्मा गुरुदेवांना म्हणाला.

"ते मी मागाहून सांगेन. सैनिकांनी ती फुलं आणल्याचं मला समजलं. सैनिक ईशान्येकडे का गेले? अन्य एकाद्या दिशेला का गेले नाहीत. त्यांना ईशान्ये-कडे कोणी जायला सांगितलं? सीमाप्रान्तात कुठे काही भांडणतंटा तर नव्हे?" राजगुरु गौरीनाथने विचारले.

"नाही गुरुदेव! आपल्या राज्यात आपल्या कृपेनं सर्वत्र सुख समृद्धी अन् शांतता आहे." असे सांगून सैनिकांनी

'शताब्दि फुलां' बद्दल जी माहिती दिली होती तिचे ही वर्णन राजाने त्यांना ऐकवले. ते ऐकून घेतल्यावर राजगुरुंनी विचारले, ''सध्या ती फुलं कुठे आहेत?''

''युवराणीच्या महालात आहेत गुरुजी! इतके दिवस झाले, तरी ती अजून तशीच टवटवीत असून सुगंधही देत आहेत. आम्हा सर्वांनाच ही फुलं फार आवडली. असली फुलं आतां पर्यंत कधी आमच्या पाहण्यात आली नव्हती.'' राजाने माहिती दिली.

''ती ताबडतोब तिथून हलवा. ती जर राजवाड्यात राहिली, तर त्रास होईल. ती फुलं राजवाड्याच्या परिसरात राहिली तर सर्वांनाच फार अशुभ आहेत. राजकुमारीला 'मी सांगितलंय' असं सांगा.'' राजगुरु बोलले.

''आपलं आज्ञापालन अवश्य करीन मी गुरुदेव! पण ती फुलं अशुभसूचक कशी, हे नाही सांगितलंत आपण? राजकुमारीचं तर त्या फुलांवर प्राणांपेक्षा अधिक प्रेम बसलंय. त्यामुळे त्याबद्दलचं सत्य जाणून घेणं तिला आवश्यक आहे. आपण आज्ञा दिलीत, तर प्रियंवदेला मी इथे बोलावून घेतो. आपण या फुलांच्या अशुभ असण्याची माही मीमांसा विषद केली तर फार बरे होईल. आम्हांला सर्वांनाच त्याबाबत जाणून घेण्याची मनःपूर्वक इच्छा आहे.'' राजाने सुचवले.

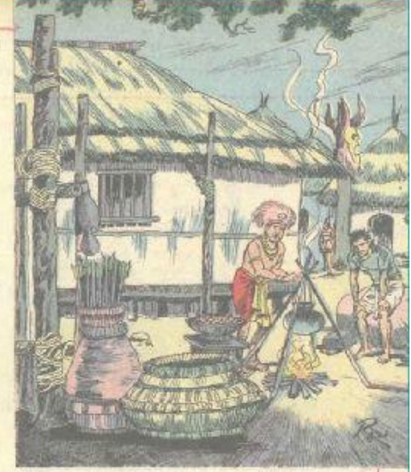
राजगुरुंनी होकारात्मक मान हलवली अन् राजाने ताबडतोब राजकन्येला बोलवायला नोकर पाठवला. युवराणी प्रियंवदेने येऊन राजगुरुंच्या पायांना स्पर्श करून त्यांना वन्दन केले. त्यांनी आशिर्वाद दिल्यावर ती एका आसनावर बसली. आपल्याला कशासाठी बोलवलं आहे याबाबतचं प्रश्न-चिन्ह तिच्या मुद्रेवर स्पष्ट दिसत होतं.

युवराणीकडे पहात राजा म्हणाला, ''बेटी, शताब्दी-फुलां बद्दल काही खास बोलण्यासाठी राजगुरू इथे आले आहेत. ते जे काही सांगणार आहेत, ते तुलाही

माहीत असावं, म्हणून मी तुला इथं बोलावलंय. ही फुलं व त्यांचा सुगंध आपल्याला सर्वांना आवडल्याबाबत मी यांना सांगितलं आहे.''

राजकुमारी अुत्सुकतेने राजगुरूंकडे पाहू लागली. सर्वांची जिज्ञासा जाणून राजगुरु बोलू लागले.

''कोणे एके काळी ही शताब्दी फुलंही इतर फुलांप्रमाणे दरवर्षी फुलत असत. एकदा फुलल्यानंतर बरेच दिवस ती कोमेजत नसत. शेकडो वर्षांपूर्वी आपल्या वंशातले महाराज चन्द्रकान्तवर्मा माणिक्यपुरीवर राज्य करत असत. ते एक धर्मपालक व साहसी वीर म्हणून प्रसिद्ध होते. त्यांना चन्द्रकेतु नावाचा एक धाकटा भाअू होता. पण तो मात्र प्रत्येक बाबतीत आपल्या थोरल्या भावाच्या अुलट प्रकारचा होता. राज्यकारभारात आपल्या मोठ्या भावाला मदत करणं दूरच, पण अुलट त्याने राज्याला नुकसान पोचवण्याचाच प्रयत्न केला. अनेक राज्यं अन् नगरं यांतून तो भटकत रहात असे. शेवटी तो आपल्या राज्याच्या अुत्तर सीमेवरील प्रांताच्या डोंगराळ भागांत पोचला. तिथे त्याने पहाडी लोकांशी मैत्री जमवली. त्यांच्यात नागांबी नावाचा एक मन्त्र-तन्त्र जाणणारा माणूस होता. त्याच्याशी मैत्री

करून चन्द्रकेतुने काही मन्त्र-तन्त्र शिकून घेतले. एकदा त्याने नागांबीला काही विशेष फुलं तोडून वाफाळत्या पाण्यात टाकताना पाहिलं. नागांबीने नंतर ते पाणी रोज थोडंथोडं अुकळून त्यापासून एक सुगंधी तेल बनवलं. अन् त्यानं असं सांगितलं की त्यातलं थोडंसं तेल आपण कोणावर शिंपडलं तर ती व्यक्ति आपल्याला वशीभूत होअून आपल्या आज्ञा पाळू लागते. चन्द्रकेतु मोठ्या अुत्साहाने ती फुलं घेअून माणिक्यपुरीला परतला. नागांबीने बनवल्याप्रमाणेच त्याने त्या फुलांपासून तेल बनवलं. चन्द्रकेतुचा असा विचार होता की,

अगोदर परीक्षा म्हणून एकाद्या सामान्य माणसावर तेलाचा प्रयोग करून पाहून, नंतर खुद्द राजावरच तो प्रयोग करून त्याला आपल्या कह्यात ठेवायचे अन् मग स्वतःच सिंहासनावर बसायचे. त्यासाठी त्याने एक योजना आखली."

मधेच युवराणीने गुरुजींना विचारले, "त्याची योजना सफल तर नाही ना झाली?" राजगुरु अुत्तरले, "नाही राजकुमारी! त्याची ती कुटिल योजना सफल नाही झाली. तेच तर सांगणार आहे मी पुढे. दुष्टांच्या कारवाया काही काळ चालतात. कधी कधी त्यांना यश ही मिळतं. पण शेवटीं त्याच्या पदरी पराभवच असतो."

"त्यावेळीं लैरंबी मातेच्या मंदिरात कुलश्रेष्ठ नावाचा एक पंडित मुख्य पुजारी होता. त्याला एक सुंदरशी मुलगी होती. तिचं नाव होतं भाग्यश्री. तिला पहाताच चन्द्रकेतु तिच्यावर मोहित झाला. ती पुजाऱ्याची मुलगी आहे, हे त्याला माहीत नव्हते. वशीकरण तेलाचा तिच्यावरच प्रयोग करून तिच्यावर ताबा मिळवायचा असं त्यानं ठरवलं. एकदा भाग्यश्री आपल्या दासींसह जाअून जवळच्या नदीत स्नान करून मंदिराकडे आली. इतक्यात चन्द्रकेतूनं झाडामागून तिच्यावर ते तेल शिंपडलं. तेंव्हा ती इतक्या जोराने किंचाळली की तो आवाज चारी दिशांना प्रतिध्वनित झाला. ती एकाएकी चहूकडे धावू लागली, तेंव्हा दासींनी तिला पकडायचा प्रयत्न केला. काही लोक पुजाऱ्याला हे सांगायला मंदिरात गेले. हातात एक पात्र अन् पानांची डहाळी घेअून झाडामागून पळू पहाणाऱ्या चन्द्रकेतुला काही लोकांनी पकडले अन् खेचून मंदिरात घेअून गेले.

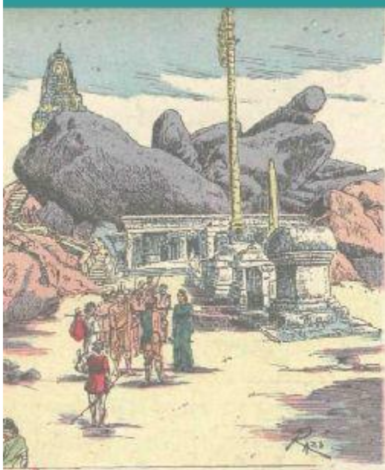
पूजेची वेळ होत आली होती अन् तो पुजारीश्रेष्ठ देवीला सजवण्यात मग्न होता. इतक्यात काही बायकांचा आर्त आवाज ऐकून तो गाभाऱ्याबाहेर आला अन् समोरचं दृश्य पाहून त्याने आपल्या मुलीचे दंड घट्ट पकडले. तिला सावध करायचा प्रयत्न करीत त्यांनी विचारलं, "काय झालं भाग्यश्री? तू अशी सैरावैरा पळत का सुटली आहेस? तुझी प्रकृति अशी कशामुळे बरे बिघडली? काही सांग तर बाळ!"

भाग्यश्रीच्या तोंडून शब्दच फुटेना! इकडे तिकडे पहात ती बेशुद्ध होअून पडली. तिच्याबरोबरच्या एका परिचारिकेनं "आम्ही नदीवरून स्नान करून येत होतो, इतक्यात त्या माणसाने भाग्यश्रीवर काहीतरी शिंपडलं अन् त्या क्षणापासून ही अशी वेड्यासारखं करते आहे." असं बोलत लोकांनी पकडून आणलेल्या चन्द्रकेतुकडे इशारा केला.

रागावून चार पावलं पुढे टाकत पुजाऱ्यानं चन्द्रकेतुला विचारलं, "कोण आहेस तू? माझ्या मुलीवर काय शिंपडलंस तू? आणि हे असं काही करण्यामागे तुझा उद्देश काय? नीट सांग, नाहींतर याचा परिणाम फार भयंकर होईल!"

"महात्मन्, मला माहीत नव्हतं, की ती आपली मुलगी आहे. माझ्याकडून चूक झाली. एका भिल्लानं सांगितल्याप्रमाणे काही अद्भुत् फुलांपासून मी वशीकरण तेल बनवलं. अन् त्याचा प्रभाव जाणून घेण्यासाठी मी चुकून ते हिच्यावर शिंपलं. ही आपली मुलगी, हे मला माहीत नव्हतं. तेल शिंपल्याशिवाय मी आणखी काहीच

केलं नाही. कृपा करून मला..." असं काहीतरी चन्द्रकेतु सांगू लागला.

पण पुजाऱ्याने त्याच्या बोलण्याकडे लक्ष दिले नाही. गाभाऱ्याल जाऊन त्याने देवीच्या गळ्यातला हार काढून बाहेर आणला अन् क्रोधाने तो ओरडला, "माते लैरंबी! मी तुझ्यावर विश्वासून राहिलो अन् लोककल्यापासाठी तुझी पूजाअर्चा करत राहिलो. आजपर्यन्त स्वत:साठी मी तुझ्याकडे काही मागितलं नाही. आज माझ्या एकुलत्या एका मुलीची स्थिति पहा! तिचं रक्षण कर माते! अन् तिची ज्यानें अशी अवस्था केली तो नरराक्षस नष्ट होवो; ज्या फूलांमुळं हे सारं रामायण घडलं ती फुलंच कधी फुलणं बन्द होऊन जाऊ दे!" अशी जणू शापवाणी अुच्चारून पुजाऱ्याने हातातला हार जोराने चन्द्रकेतुकडे फेकला.

दुसऱ्याच क्षणी पुजाऱ्याच्या डोळ्यापुढे तेजस्वी असा प्रकाश फाकला अन् त्यातून लैरंबी देवी प्रकट झाली. ती म्हणाली, "पुत्रा, तुझी प्रार्थना मी ऐकली. तुझी मुलगी लवकरच ठीक होईल, अन् तिच्यावर असा अत्याचार करणाऱ्याचं एका भुतात रूपान्तर होईल. त्या फुलांचा काही दोष नाही, पण ती एका दुष्ट माणसाच्या अुपयोगी पडली, म्हणून तुझ्या इच्छेप्रमाणे ती यापुढे दरवर्षी फुलणार नाहीत. अन् पुढे जेंव्हा केंव्हा ती फुलतील, तेंव्हा निसर्गाविरुद्ध वागणारांना त्यांच्यामुळे खूप त्रास होईल. ठीक आहे, सध्या तू हे सारं विसरून जा आणि आपल्या पूजा-कामाला लाग." इतके बोलून देवी अन्तर्धान पावली.

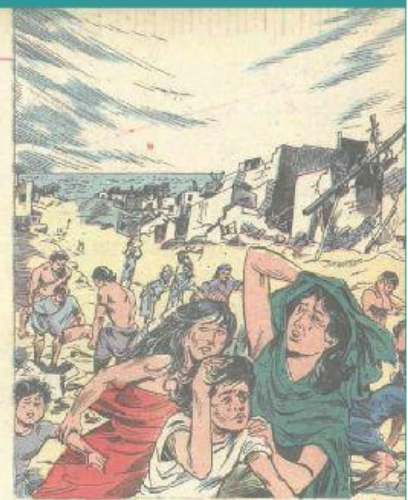
पुजारी नंतर गाभाऱ्यात गेला अन् सर्व काम संपवून आरती करून तो बाहेर आला, तेंव्हा त्याची कन्या भाग्यश्री, जणु काहीच घडलं नाही अशी, हसत हसत त्याच्यासमोर आली. लोक असं म्हणतात की चन्द्रकेतु भूत होऊन पळून गेला.

हे सर्व कळल्यावर महाराज चन्द्रकान्त आपल्या भावाच्या कृत्याबद्दल फारच लज्जित झाले. पुजाऱ्याकडे जाऊन आपल्या भावातर्फे त्यांनी क्षमा मागितली, अन् त्याला सान्त्वना देत महाराज म्हणाले, "तुमची मुलगी मोठी झाली की तिला एकदा राजवाड्यात पाठवा. माझ्या मुलीबरोबर काही वेळ राहिली की ती लवकरच बरी होऊन जाईल."

इतकी गोष्ट सांगून राजगुरू म्हणाले, "मी हे सारं चन्द्रकान्त महाराजांची कीर्ती गाणाऱ्या ताडपत्रातून वाचलं. मी पुढे असंही वाचलं की देवीकडून शापित झालेली ती फुलं शंभर वर्षांतून एकदाच फुलतील अन् म्हणून त्यांना 'शताब्दि फूल' असं नाव मिळेल. या फुलांबाबत मी आत्ता जेंव्हा ऐकलं, तेंव्हा ग्रंथात वाचलेळं सारं काही मला आठवलं. प्रजेला शांति अन् सुख प्रदान करणं हे आपलं कर्तव्य आहे महाराज! म्हणूनच आपणाला सावध करण्यासाठी आलो मी!"

राजगुरूने आपले निवेदन संपवताच राजा प्रतापवर्मा आपल्या कन्येकडे पहात म्हणाला, "प्रियंवदा, राजगुरूचं म्हणणं आहे की ती फुलं राजभवनात ठेवणं ठीक नाही, तेंव्हा ती बाहेर राजोद्यानात पाठवून देणं अुचित होईल."

प्रियंवदा अुत्तरली, "होय पिताजी, मी लगेच ती इथून पाठवून द्यायची व्यवस्था

करते." अन् राजगुंरुकडे पहात ती म्हणाली, "इतका मधुर सुगंध पसरवणाऱ्या फुलांच्या मागे अशी विषादगाथा असणं फार खटकतंय मनाला!"

इतक्यात एक शिपाई तेथे आला अन् राजाला मुजरा करून म्हणाला, "महाराज, सेनापति आपल्या दर्शनासाठी प्रतीक्षा करत आहेत."

"पाठव त्यांना इकडे." राजा म्हणाला. शिपाई गेल्यावर थोड्याच वेळात सेनापतीने येऊन राजा व राजगुरु या दोघांनाही प्रणाम केला.

"काही अडचण घेऊन आला आहात

असं वाटतंय. काय झालंय?'' सेनापतीच्या चेहऱ्याकडे संशयाने पहात राजाने विचारले.

''होय महाराज! मोठीच अडचण आहे, आज सकाळपासून आपल्या राज्यातल्या दक्षिण सीमाप्रांतातले लोक आपली घरंदारं सोडून पळून जात आहेत. काही लोक राजधानीकडेच येत आहेत. सागरतीरावरील सारी घरं जमीनदोस्त झालीत-ना भूकंप ना समुद्री वादळ! जनहानी तर कुठे झालेली नाही; पण हे सगळं कसं घडलं, तेही कुणाला सांगता येत नाहीय.'' सेनापतीने सांगितले. ''मग तुम्ही काय केलंत?'' राजाने विचारले.

''कोणी संशयित असेल, तर सापडावं म्हणून समुद्र किनाऱ्यावर काही सैनिकांना पहारा द्यायला पाठवलंय. आणखी काही सैनिक अडचणीत सापडलेल्या लोकांच्या मदतीसाठी पाठवलेत. आपली घरंदारं नष्ट होऊन शिबिरात येणाऱ्या लोकांना आश्रय देण्यासाठी आणखी काही सैनिक नेमलेत.''

''घरांना मुकलेल्या स्त्रिया अन् मुलांना आपल्या मंदिरातही मी आश्रय देऊन शकेन नं? त्यांना माझ्याकडे पाठवा.'' राजकुमारी प्रियंवदा बोलली.

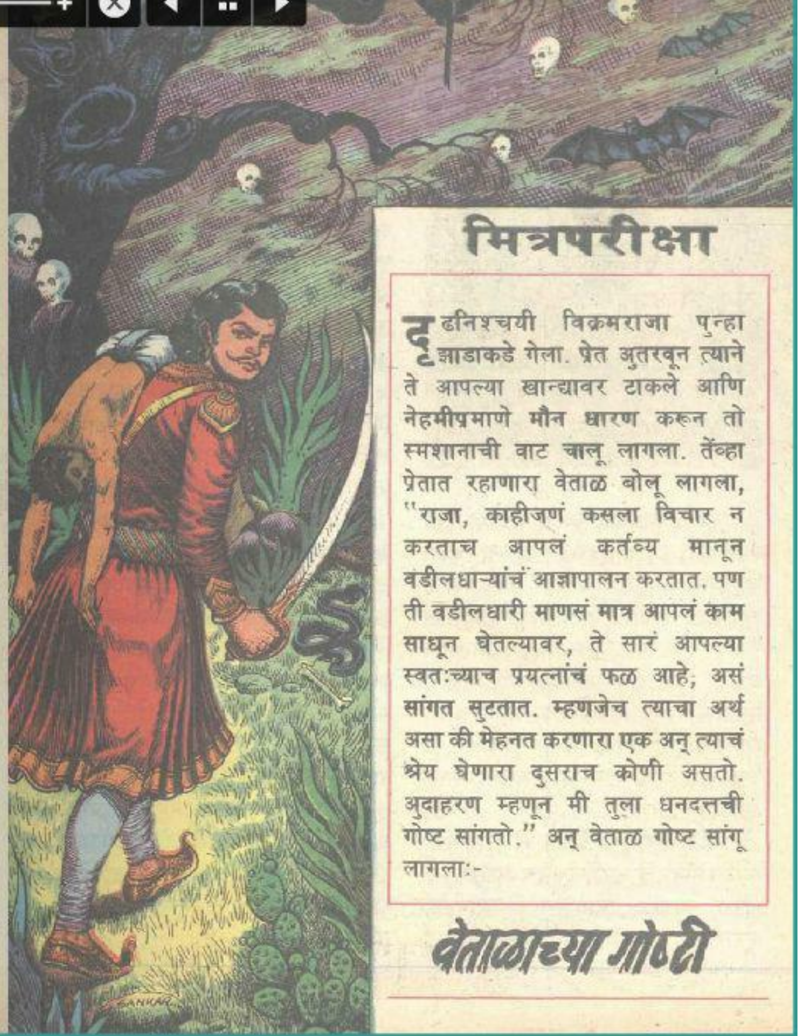
यासाठी होकार देऊन राजा सेनापतीला म्हणाला, ''सध्या त्या दुःखितांना मदत देण्यासाठी जरूर ते सर्व करा. पुढे त्यांना कशी मदत देता येईल ते नंतर सांगेन मी.''

नंतर राजाने राजगुरूंना विचारले, ''आपला काय सल्ला आहे गुरुजी?''

''आपण जे करत आहात ते सर्व ठीकच आहे महाराज!'' अन् जरा थांबून नंतर ते म्हणाले, ''सेनापतीच्या या वार्तेनं मला भीती वाटतेय की हा सर्व शताब्दि फुलांचाच प्रताप असावा!'' हे बोलताना राजगुरुंच्या आवाजात दुःख होते.

(क्रमशः)

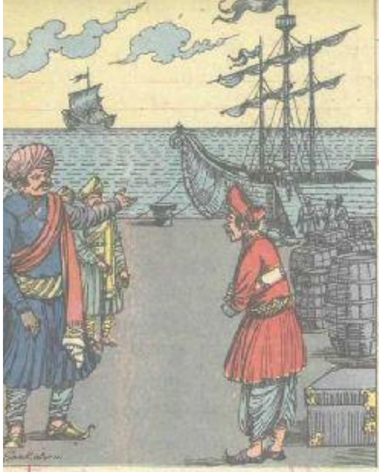

मित्रपरीक्षा

दृढनिश्चयी विक्रमराजा पुन्हा झाडाकडे गेला. प्रेत अुतरवून त्याने ते आपल्या खान्द्यावर टाकले आणि नेहमीप्रमाणे मौन धारण करून तो स्मशानाची वाट चालू लागला. तेंव्हा प्रेतात रहाणारा वेताळ बोलू लागला, ''राजा, काहीजणं कसला विचार न करताच आपलं कर्तव्य मानून वडीलधाऱ्यांचं आज्ञापालन करतात. पण ती वडीलधारी माणसं मात्र आपलं काम साधून घेतल्यावर, ते सारं आपल्या स्वतःच्याच प्रयत्नांचं फळ आहे; असं सांगत सुटतात. म्हणजेच त्याचा अर्थ असा की मेहनत करणारा एक अन् त्याचं श्रेय घेणारा दुसराच कोणी असतो. अुदाहरण म्हणून मी तुला धनदत्तची गोष्ट सांगतो.'' अन् वेताळ गोष्ट सांगू लागला:-

वेताळाच्या गोष्टी

एका शहरात धनदत्त नावाचा एक व्यापारी रहात असे. आपला माल जहाजांवर लादून तो परदेशी पाठवण्याचा त्याचा धन्दा होता. आपल्या जवळचे सारे पैसे खर्चून त्याने एक जहाज विकतच घेतले. परन्तु त्याला अशी बातमी मिळाली की आपला व अन्य काही व्यापाऱ्यांचा माल घेऊन जाणारे ते जहाज, पहिल्याच फेरीत 'समुद्रस्तृप्यन्तु' झालेय!

काही व्यापारी असे होते की धनदत्तची संपत्ति पाहून ते आधीपासूनच त्याचा हेवा करत असत. आता त्यांनी आपल्या बुडालेल्या मालाची नुकसान भरपाई करण्यास धनदत्तला भाग पाडले. धनदत्तने प्रथम साऱ्या नोकरांना रजा देऊन टाकली. त्याची कोठी ही त्याने दहा हजारांसाठी गहाण लिहून दिली होती. ती रक्कम दोन महिन्यात चुकवली नाही, तर कोठीही हातून जाण्याची शक्यता होती. पण आता ती विकायला काढली तर धनदत्तची हलाखी पाहून कोणी वीस हजारापेक्षा जास्त द्यायला तयार झाले नसते.

त्याने आपल्या मुलाला-देवदत्तला-समोर बोलावून म्हटले, "हे बघ बेटा! आता तू माझ्या कामात मला मदत करण्याइतपत मोठा झाला आहेस. आता वाईट दिवस आलेयत. मी सारा कारभार आता तुझ्यावर सोपवू इच्छित होतो, अन् अचानक हा सारा घोळ होऊन बसला. आपल्याला कुठून तरी थोडंसं भांडवल मिळालं तरी पुरे, मी पहिल्याच्या दुप्पट कमाई करू शकेन. तू आपलं स्वतःचं गाव रत्नपूर इथे जा, तिथे आपला एक दूरचा नातेवाईक चन्द्रशेखर रहातो. नात्याने तो तुझा आजोबा लागतो. तू त्याच्याकडून पंचवीस हजार रुपये मागून आण. त्यातून मी अगोदर आपलं कर्ज देऊन टाकून, बाकी रकमेतून कसा व्यापार करायचा ते तुला समजावून सांगेन."

देवदत्त लगेच आपल्या गावाकडे जायला तयार झाला. निघण्यापूर्वी त्याला त्याचे वडील म्हणाले, "तू आज संध्याकाळ-पर्यन्त मोतीपूरला पोचू शकशील. तेथे माझा जिवश्चकंठश्च दोस्त रमाकान्त असतो. त्याच्याकडे रात्र काढ; अन् पहाटेच निघालास, तर दुपार होण्यापूर्वी रत्नपूरला पोचशील. काही कारणानं चन्द्रशेखर गावात नसेल तर तो परत येईपर्यन्त माझा बालमित्र विनयसेन याच्याकडे रहा. पण चुकूनही रमाकान्त किंवा विनयकडे पैसे मागू नकोस. ते तुला पैसे देतील. पण त्यांना त्रास देऊ नये, म्हणून मी तुला मनाई करतोय."

पित्याच्या आदेशानुसार प्रवास करून देवदत्त प्रथम मोतीपूरला जाऊन रमाकान्तकडे पोचला. त्याच्या तोंडून घरची परिस्थिती जाणून घेतल्यावर रमाकान्त म्हणाला, "अरे, मग अशा परिस्थितीत आमच्याकडे पैसे मागण्या-ऐवजी त्या चन्द्रशेखरकडे मागायची दुर्बुद्धी तुझ्या बापाला कशी झाली? धनदत्तच्या लहानपणीच त्याचे आईबाप वारले. तेंव्हा हा चन्द्रशेखर त्याच्या घरात घुसला, कपटाने त्यानं तुमची संपत्ती लुटली अन् शेवटी तुझा बाप पोट भरण्यासाठी शहरात जाऊन राहिला, तो चन्द्रशेखर

केवळ कपटीच नव्हे, तर महा कंजूष प्राणी आहे. तो तुला पैसे कसे देईल?"

"पण चुकूनही मी तुमच्याकडे पैसे न मागावेत, असं बाबांनीच बजावलंय मला." देवदत्त अुत्तरला.

थोडासा विचार करून रमाकान्त यावर म्हणाला, "मी तेंव्हा त्याच्याकडून पाच हजार रुपये घेतले होते. ते जर आता मी यावेळी परत केले नाहीत, तर ते कर्ज पुन्हा केव्हा परत करायची संधी मिळणार मला? तू ती रक्कम घेऊन जा माझ्याकडून, अन् बाबांना सांग की आता काही माझी पहिल्यासारखी वाईट परिस्थिती नाही राहिली."

रमाकान्तने जबरदस्तीने ते पैसे त्याच्या हातावर ठेवून म्हटले, "तू आत्ता माझं ऐकलं नाहीस, तर जन्मात कधी तुझ्या बापाचं तोंड नाही पहाणार."

देवदत्त तेथून निघून रत्नपुरला गेला. त्यावेळी चन्द्रशेखर गावात नव्हता; त्यामुळे पित्याच्या आदेशानुसार तो विनयसेनच्या घरी गेला. विनयसेन देवदत्तला म्हणाला, "चंद्रशेखरनं तुमची इस्टेट हडपली अन् त्यात आता तो भरच घालत राहिला आहे. त्याला चांगलं ओळखत असूनही तुला तुझ्या बाबांनी त्याच्याकडे का पाठवलं हेच कळत नाहीय मला! बहुतेक तू येत असल्याचं कुठूनसं कळलं असावं. म्हणूनच बहुधा तोंड लपवण्यासाठी तो इथून पळून गेला असावा. कारण आता या परिस्थितीत तो तुला पैसे द्यायला 'नाही' ही म्हणू शकणार नाही न! तू त्याच्यासाठी वाट पहात रहाण्यात काहीच हशील नाही. तुझ्या पैशांची सोय मी करतो."

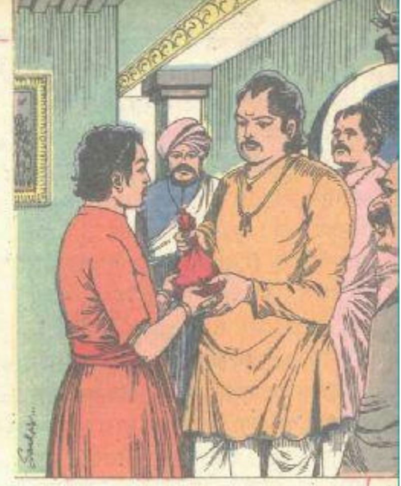
पित्याचा आदेश आठवून देवदत्त म्हणाला, "माझ्या बाबांनी तुमच्याकडून पैसे घ्यायला मनाई केलीय. तुमच्यासारखी चांगली माणसं इथे असताना त्यांनी मला चन्द्रशेखरकडे का पाठवलं समजत नाहीय. मोतीपूरच्या रमाकान्त काकांच्या बाबतीतही अगदी अस्संच घडलं." अन् मग त्यानं आपला मोतीपूरचा अनुभव विनयसेनला सांगितला.

तेंव्हा विनयसेन हसून म्हणाला, "वा गावाहून कोणीही शहरात गेला, तरी धनदत्त त्याला मदत करत असे. मग आताच्या परिस्थितीत आम्ही त्याला मदत न केली, तर आम्ही मित्र कसले? हां, अन् जो पैसा आम्ही तुझ्या बाबांकडून घेतला होता, तो परत केला, तर ती मदत कशी म्हणायची? माझ्यासह इथे असे बरेचसे लोक आहेत की ज्यांनी धनदत्तकडून लहानमोठ्या रकमा घेतलेल्या आहेत. त्या सगळ्या मी वसूल करून आणून दिल्या तर आम्हाला त्यामुळे काहीच त्रास नाही होणार."

विनयसेनने ज्या रकमा वसूल केल्या, त्यात स्वतः देणं असलेली रक्कम घातली, तेंव्हा एकूण तीस हजार रुपये इतकी रक्कम जमली. ते सारे पैसे त्याने देवदत्तला दिले. ती रक्कम अन् मोतीपूरच्या रमाकान्तने दिलेले पैसे घेऊन देवदत्त घरी परतला. घरी त्याला त्याने पूर्वी कधी न पाहिलेला एक म्हातारा इसम दिसला.

त्या म्हाताऱ्याची ओळख करून देत धनदत्त देवदत्तला म्हणाला, "यांचं नाव चन्द्रशेखर.काही कामासाठी ते रत्नपूरहून इथे आले, अन् आजारी पडले. आपल्या घरी ठेवून घेऊन मीच त्यांची चिकित्सा करवली. आपल्या बरोबर आणलेली त्यांची सारी रक्कम खर्च झाल्यामुळे त्यांना परत पाठवायची व्यवस्था आपणच करायला हवी. यांच्या पायावर डोकं ठेव, नात्याने हे तुझे आजोबा आहेत."

देवदत्तने चन्द्रशेखरला चरणस्पर्श करून नमस्कार केला. अन् त्याला परत पाठवायची व्यवस्था केली. नंतर त्याने बरोबर जी रक्कम आणली होती ती पित्याच्या हाती दिली. तो म्हणाला, "बाबा तुमचे तर कित्येक चांगले चांगले मित्र आहेत. अशा परिस्थितीत तुम्ही मला त्या कंजूष चन्द्रशेखरकडे का

पाठवलं हे कळत नाही मला."

तेंव्हा धनदत्त म्हणाला, "मी तुला दुनियादारीबरोबरच व्यापाराची पद्धतही शिकवू इच्छित होतो. तुला जे शिक्षण द्यायचं त्यातलाच 'तुला चन्द्रशेखरकडे पाठवणं' हा एक भाग होता."

इतकी गोष्ट सांगून वेताळ विक्रमला म्हणाला, "राजा, न मागताच मदत करायला तयार असणारे इतके सारे चांगले मित्र असताना, मुलाला कपटी अन् कंजूष चन्द्रशेखरकडे पाठवण्याची काय जरूर? इतकंच नव्हे, तर त्यानं आपल्या मुलाच्या प्रश्नाला उत्तरही सरळ दिलं नाही; फिरवून दिलं. म्हणे आपल्या

मुलाला दुनियादारी अन् व्यापारांतली मेख समजावून देतोय! काम फत्ते करून आला मुलगा; पण धनदत्तनं असा देखावा केला की या सर्व यशाचं कारण आपण स्वत:च आहोत! त्याच्यात प्रामाणिकपणा नसण्याचंच लक्षण नव्हे का हे? या प्रश्नांची अुत्तरं माहीत असून ती सांगायचं टाळलंस, तर लक्षात ठेव राजा, तुझ्या मस्तकाचे तुकडे तुकडे होअून जातील."

राजा विक्रम अुत्तरादाखल बोलला-"धनदत्तने साऱ्या जीवनांचा पूर्ण अनुभव घेतलेला होता. जणू सारा अनुभव पिळून काढून त्याचं सार तेवढं त्यानं मिळवलं होतं. त्यानं जेंव्हा मुलाला चन्द्रशेखरकडे मदत मागायला पाठवलं, तेव्हा अन्य सारे लोक व त्याचे मित्र यांना त्याच्या चालू हलाखीबद्दल माहिती मिळून जाणार नं आपोआप? अन् तरीही त्यानं मित्रांकडे पैसे मागितले नाहीत, म्हणून त्यांच्या लेखी त्याच्याबद्दलचा आधीच असलेला आदर व गौरवभाव दुणावेल की नाही? अन् न मागताच घेतलेला पैसा परत देअून, 'अडचणीच्या वेळी जो मदत करतो तोच खरा मित्र' हे सूत्र त्यांनी खरं असल्याचं दाखवून दिलं. धनदत्तने हा सारा विचार आधीच केला होता, अन् घडलंही तसंच! त्याने चन्द्रशेखरचं नाव फक्त आपल्याच अुपयोगाला आणलं, त्यामुळेच धनदत्तनं, देवदत्तला दिलेलं अुत्तर फिरवून-बिरवून दिलं, असं मुळिच नव्हे, अन् त्याच्यात प्रामाणिकपणा नाही, असं म्हणणंही सयुक्तिक नव्हे!"

अशा तऱ्हेने योग्य अुत्तर देअूनही, त्यामुळे राजाकडून मौन-भंग झाल्याच्या आरोपावरून वेताळने त्याला बरोबर गोत्यात आणले, अन् तो अदृश्य होअून पुन्हा त्या झाडाच्या फांदीला लटकू लागला.

(कल्पित)

शेरास सवाशेर

गोपालसिंह चांगला धनवान होता, पण कर्ज घेअून नंतर ते परत करताना खूप त्रास द्यायचा-अशी एक वाईट खोड होती त्याला. आपल्या बरोबर हांजी हांजी करणारी माणसं बाळगण्याची त्याला मोठी हौस! त्याच्याबरोबर असली काही माणसं नेहमी त्याचे स्तुतिपाठ गात फिरत रहात असत. यामुळे गोपालसिंहला कधीकधी काही लाभही होत असे.

एक दिवशी गोपालसिंह आपल्या परिवारासह, हातातली छडी हलवत रस्त्याने चालला होता. तेंव्हा कामराज हलवायाच्या दुकानाकडे त्याची नजर गेली. तेथून तऱ्हेतऱ्हेच्या मिठायांचा सुगंधही येत होता. गोपालसिंहच्या मनात मिठाई खायचा विचार आला.

गोपालसिंह लगेच त्या मिठायांवर तुटून पडला. हाताला लागेल, तो तो पदार्थ अुचलून 'गट्टम्' करायला त्याने सुरुवात केली.

खूपशी मिठाई खाल्ल्यानन्तर गोपालसिंह कामराजची तारीफ करत म्हणाला, "वा! मिठाई तर खूपच छान होती की! ठीक आहे, आता हिशोब करून किती पैसे द्यायचे ते सांग बाबा!"

हलवायाने पाटीवर लिहून हिशोब केला अन् म्हटले, "पन्नास रुपये!"

गोपालसिंहने खिशात हात घालायचा अभिनय करत चेहरा पाडून म्हटले, "अरे, हल्ली मी बराच विसरभोळा बनत चाललोच की! पैसे ठेवले एका कमीजच्या खिशात, अन् घालून आलो दुसराच! तरी काही बिघडलं नाही हं! मी पुन्हा जेंव्हा या रस्त्याने जाईन तेंव्हा तू मुद्दाम हाका

चन्द्रहास बुधकर

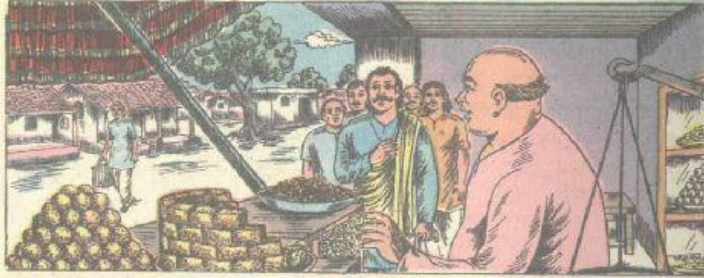
मारून आपला हिशोब चुकता करून घे माझ्याकडून!"

कामराजने तर गोपालसिंहच्या या खराब सवयीबद्दल अगोदरच बरेच ऐकले होते. बोलताना तो किती गोड बोलला, तरी वेळ आली की तो हुशारी करायचा प्रयत्न करतो. आता कामराजने ठरवले की काट्यानेच काटा काढायला हवा! तो म्हणाला, "गोपालजी, तुम्हाला माहीत नसेल, पण मीही तुमच्यापेक्षा विसरभोळा आहे. तेंव्हा मी तुमचं नाव अन् अुधारीची रक्कम या भिंतीवर लिहून ठेवतो. जेंव्हाजेंव्हा माझं तिकडं लक्ष जाईल, तेंव्हातेंव्हा मला या अुधारीची आठवण राहील." अन् तो मोठ्या-मोठ्या अक्षरात दुकानच्या भिंतीवर गोपालसिंहचे नाव लिहू लागला.

"अरे, अरे! इतक्या मोठ्या अक्षरात तू माझं नाव अन् अुधारीची रक्कम लिहितोयस. दुकानात जो कोणी येईल, त्याच्या नजरेला माझं नाव पडेल नं, माझा अपमान नाही का तो?"

तेंव्हा खोटेच वाईट वाटल्यासारखे करत कामराज म्हणाला, "हां मालक! तुमचं हे म्हणणं तर शंभर टक्के खरंच आहे. माझ्या हे अगोदर ध्यानी आलं नाही. मग आता असं करा. आपलं ते रेशमी अुपरणं काढून माझ्याकडे द्या. ते मी इथं खुंटीला लावून ठेवतो. मी तिकडे पाहीन तेंव्हा तेंव्हा मलाही आठवण होईल; अन् आपल्या खांद्यावर अुपरणं नसल्याचं जाणवून आपणही माझी अुधारी विसरू शकणार नाही. आपणा दोघाही विसरभोळ्यांना ही युक्ती छान होईल की नाही?"

आतामात्र गोपालसिंहची बुद्धी ठिकाणावर आली. त्याने कामराजला मिठाईची रक्कम ताबडतोब देअून टाकली अन् तो सपरिवार तेथून निघून गेला.

चांदोबा पुरवणी-५५

भारतातील पशुपक्षी :

घरट्यांऐवजी फान्दीतील पोकळी किंवा भोके

पक्ष्यांच्या अशा फारच कमी जाती आहेत की ज्या आपली घरटी झाडात बनवण्याऐवजी जमिनीवरच बनवतात. अशा पक्ष्यांपैकीच एक आहे खंड्या. हा पक्षी बहुधा आपले घरटे नदी-नाल्याच्या किनाऱ्यावर बनवतो. किनाऱ्याच्या मऊ जमिनीत हा भुयार खोदतो. हे भुयार एक मीटर किंवा त्याहूनही अधिकच लांबीचे असते. त्याची रुंदी इतकी भरपूर असते की ते एकाद्या खोलीसारखेच वाटते. या भुयाररूपी खोलीत एका वेळी पाच ते सात अंडी घालता येतात. घरटे बनवण्याचा काळ मार्च ते जूनपर्यंतचा असतो.

जगात खंड्याच्या शंभरापेक्षा अधिक जाती आहेत. परन्तु सर्वात अधिक आढळणाऱ्या जातीतील खंड्याची छाती पांढरी असून आकार मैनेएवढा असतो. याचे पंख खूप चमकदार निळे असतात. त्या खालचा भाग भुरकट असतो. त्यामुळे छातीचा पांढरा भाग चांगलाच अुठून दिसतो. याची चोच लाल रंगाची असून ती खूपच तीक्ष्ण व मजबूत असल्याने तो मासा, बेडूक व किडे अगदी सहजपणे पकडू शकतो. तो माशाला एकाद्या दगडावर आपटून आपटून मारून, नंतर गिळून टाकतो. माशाला प्रथम तो डोक्याकडून गिळतो.

हिमालयाच्या पर्वतश्रेणीत आढळणारा खंड्या या दोन्हीं जातींपेक्षा आकाराने मोठा असतो. तो समुद्रसपाटीपासून जवळजवळ ८०० मीटर अुंचीवरील भागात आढळतो.

आधुनिक भारतातील : साहित्य

पुलैया एक बहादुर ग्रामीण युवक आहे. स्वभावाने तो मोठा चांगला आहे. लाठी चालवून दाखवणे अन् वाघ नृत्य करणं यात तो प्रवीण आहे.

एकदा त्याने स्वप्नात पाहिले की आपले लवकरच लग्न होणार आहे; अन् नंतर आपल्याला जो मुलगा होईल, तो आपल्याहून बहादुर निघेल. तो चोरांना पकडून देऊन चांगलं नाव मिळवेल. पुलैयाला खोटे बोलणाऱ्या व चोर लोकांबद्दल फार चीड असते. नंतर पुलैया आपल्या आवडीच्या एका मुलीशी विवाह करतो. मुलीचे नाव आहे निल्ली. पति-पत्नी गरिबीत दिवस घालवत असले तरी दोघेही मोठे प्रामाणिक अन् कामसू असतात. पतीप्रमाणे

स्वप्न साकारले

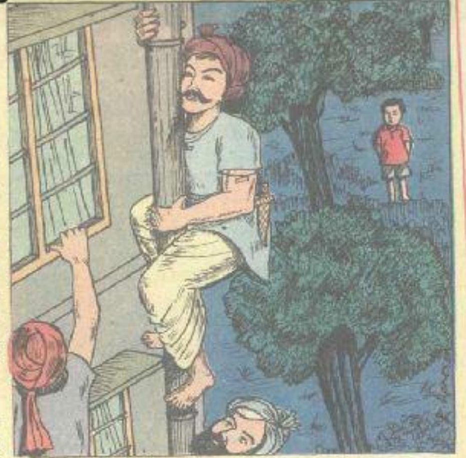

निल्लीलाही खोटेपणाची चीड असते. आपली जमीन नांगरून त्यांना जेवढं धान्य मिळतं त्यात दोघंही खूष असतात. परंतु जमीन त्यांची स्वतःची नसल्यामुळे उत्पन्नात मालकाचाही काही वाटा असतोच.

असो. पुढे त्यांना एक गोडसा मुलगा होतो. त्याचे नाव ठेवतात मल्लू. पण आता परिस्थिती झटझट बदलत जाते. राज्यात अनेक ठिकाणी दुष्काळामुळे सरकारला नाइलाजाने जाहीर करावे लागते की शेतकऱ्यांनी धान्याच्या रूपात काही सारा द्यावा. पुलैयाच्या वाट्याला जेवढी धान्याची मागणी आहे, ती त्याला न्यायोचित वाटत नाही. त्यामुळे कर्मचारी जेंव्हा सारा-वसुलीसाठी येतात तेंव्हा तो त्यांचा रस्ता अडवतो. पोलीस या प्रकरणात हस्तक्षेप करू पहातो, तेंव्हा तो मारामारीला उभा ठाकतो. त्यामुळे पोलीस त्याला कैद करतात.

इकडे आपल्या पतीला सोडवण्यासाठी गावचा राजू नावाचा एक धनी गावकरी निल्लीला काही पैसे देतो. पण त्याबरोबरच तो तिच्यावर आपले पाश आवळायला सुरुवात करतो. शेवटी पुलैया जी जमीन नांगरत असे, तिची वहिवाट तो आपल्या ताब्यात घेतो. अन् पुलैयाचा हक्क बरखास्त होतो.

त्याच गावात एक आंधळा म्हातारा रहात असतो. राजूने त्याच्यावरही बराच जुलूम केलेला असल्याने म्हातारा त्याला चांगला धडा शिकवायच्या विचारात असतो. एका रात्री तो राजूवर हल्ला करतो. पण पुलैयाच्या सांगण्यावरूनच हल्ला झाला, असे गृहीत धरले जाऊन त्याच्यावर पुन्हा गिरफदारीचे संकट ओढवते. आता तुरुंगवास चुकवण्यासाठी आपले छोटेसे घरही त्याला राजूलाच देऊन टाकावे लागते.

आता पुलैया घर व जमीन दोन्हींनाही मुकलेला आहे. ते कुटुंब आता शहरात राहू लागते. एके काळी पुलैया प्रामाणिक व सदाचारी म्हणून ओळखला जाई; पण आता त्याची परिस्थिती फार नाजुक आहे. हां, त्याला आपल्या बायकोकडून खूप प्रोत्साहन मिळते. छोटा मल्लूही त्याचा खूप लाडका आहे.

कुठे काम मिळावे म्हणून पुलैया खूप प्रयत्न करतो, पण कुठेच काही जमत नाही. त्याची बायको व मुलगा भुकेने हैराण होतात. शेवटी पुलैया दोन डाकूंच्या जाळ्यात सापडतो अन् लवकरच त्याचा संकोच संपून जातो. तोही एक चोर बनतो.

एका रात्री तिघे मिळून एका धनवान माणसाच्या घराच्या वरच्या मजल्यावर चोरी करायचे ठरवतात. पण अचानक मालक जागा होऊन त्यापैकी दोघांवर आपली बन्दूक रोखतो. हे चोर एका पाईपवरून वर चढत असतात. आपल्या या साथीदारांना वाचवण्यासाठी पुलैया त्या मालकावर हल्ला करतो. या गडबडीत बंदुकीचा आवाज होऊन गोंधळ माजतो अन् तिघेही चोर पळून जातात.

छोट्या मल्लूचे बापावर फार प्रेम असल्याने तो नेहमी मुकाट्याने बापामागे फिरत असतो. पुलैयाला हे काही माहीत नसते. बाप आपल्याला बरोबर न्यायला तयार नसतो, म्हणूनच मल्लूला तो कुठे जातो हे जाणायची उत्सुकता असते.

त्या रात्रीही मल्लूने पुलैयाला बिल्डिंगवर चढताना पाहिलेले असते. तो परत न आल्याने मल्लूला वाटते की त्याला तिथेच कोणी थांबवून घेतले असावे; म्हणून तेथे जाऊन मोठ्या भाबडेपणाने तो बापाची चौकशी करतो. पोलीसच त्याच्याशी प्रश्नोत्तरे करतात, अन् आपण काय काय पाहिले, ते मल्लू त्यांना सांगून टाकतो. आपल्या पित्याच्या दोन दोस्तांची नावेही तो सांगतो.

आता पोलीस अगदी सहजपणे चोरांना पकडतात. अशा तऱ्हेने आपला मुलगा चोरांना पकडून देणारा निघेल हे पुलैयाचे स्वप्न खरे होते! काय विडंबना ही!

या कादम्बरीत निल्ली हे एकच पात्र असे आहे की सगळ्या तऱ्हेच्या संकटांना तोंड देऊनही ती कलंकरहित अन् आपल्या तत्वांना धरून राहिलीय!

बी. कंठाराव यांची ही कादम्बरी तेलगूत लिहिलेली आहे. तिचे नाव आहे 'डगापडिना तम्मगु'-म्हणजे पराजित नायक. आन्ध्रप्रदेश मधील एका गावाचं यात बरंच हुबेहूब वर्णन आलेले आहे. त्याबरोबरच तेथील शहरी जीवनाचेही चित्रण त्यात आहे. पण हे चित्रण एका अशा माणसाच्या माध्यमातून केलंय, की जो अगदी भोळा असा खेडुत आहे. ही कादम्बरी चालू काळातीलच असून तिचे भाषान्तर अनेक भारतीय भाषात झालेले आहे.

तुम्हाला माहीत आहे का?

१. बारा वर्षांतून एकदाच साजरा केला जातो, अशा भारतीय सणाचे नाव सांगा.
२. एका पौराणिक प्राण्याचे डोके व हात माणसाचे असून, धड तेवढे घोड्याचे असते. त्या प्राण्याचे नाव सांगा.
३. खजुराहोची विश्वविख्यात मंदिरे कोणत्या प्रान्तात आहेत?
४. डेन्युब नदी पूर्व युरोपमधील एका शहराच्या मध्यावरून वहाते. त्या शहराचे नाव सांगा.
५. दक्षिण भारतातील चोल वंशाची राजधानी कोणती होती?
६. दक्षिण आशियात असाही एक देश आहे, की जो कधी ही कोणत्या देशाची वसाहत बनून राहिला नाही. तो देश कोणता?
७. 'भारतीय शेक्सपियर' असे कोणाला म्हटले जाते?
८. महासागराच्या तळातूनच वर आलेल्या सर्वात अुंच पर्वताचे नाव व त्याची अुंची सांगा.
९. ग्रीसच्या एका राजाने मॅगॅस्थेनिसला भारतातील एका राजाकडे दूत म्हणून पाठवले. या राजाचे नाव सांगा.
१०. रेफ्लेशिया नावाचे फूल कशासाठी प्रसिद्ध आहे?
११. अकबराशी विवाह करणाऱ्या राजपूत राजकन्येचे नाव सांगा.
१२. आपल्या घरात आढळणाऱ्या माशांचे सरासरी आयुष्य किती?
१३. आफ्रिकेतील सर्वात मोठे सरोवर कोणते?
१४. माणसाच्या डोक्याची कवटी किती हाडांनी बनलेली असते?
१५. पोर्तुगीज लोक प्रथम जेंव्हा श्रीलंकेच्या भूमिवर अुतरले, तेंव्हा त्यांनी या बेटाला काय नाव दिले?
१६. हिन्दूंच्या पुराणात अुल्लेखलेला ढगांवर स्वार होणारा देव कोणता?
१७. हुकूमशहा बनण्यापूर्वी एक शिक्षक व पत्रकार असणारी व्यक्ती कोण?
१८. शांति नोबेल पुरस्कार सर्वात प्रथम कोणाला मिळाला?
१९. ख्रिश्चन लोकांचा धर्मग्रन्थ बायबल आहे. शिखांच्या धर्मग्रन्थाचे नाव काय?
२०. मलेरियावर इलाज म्हणून वापरात येणारे क्विनाइन एका झाडाच्या सालापासून मिळते. त्या झाडाचे नाव सांगा?

अुत्तरे

१. कुंभ मेळा.
२. सॅन्टॉर. याचा अुल्लेख ग्रीक पुराणात आढळतो.
३. मध्य प्रदेशात.
४. बुडापेस्ट. नदीच्या एका बाजूच्या भागाचे नाव बुडा व दुसऱ्या भागाचे पेस्ट.
५. तंजावर.
६. थायलंड. (पूर्वीचे सयाम)
७. अनेक नाटके लिहिणारा कालिदास.
८. हवाई बेटापैकी मौनाकेआ. याची एकूण अुंची ३२,००० फूट आहे.
९. ग्रीसचा राजा पहिला सेल्यूकस व भारतातील राजा चंद्रगुप्त मौर्य.
१०. दुनियेतील हे सर्वात मोठे फूल आहे. ते केवळ इंडोनेशियातच अुगवते.
११. जोधाबाई.
१२. चार दिवस.
१३. व्हिक्टोरिया सरोवर (२७,००० वर्गमैल) हे युगांडा, केनिया व टांझानिया यांच्या मध्ये पसरलेले आहे.
१४. माणसाची कवटी २९ निरनिराळ्या हाडांनी बनलेली असते.
१५. 'जिलान', याचंच पुढे इंग्रजांनी 'सिलोन' केले.
१६. भगवान इन्द्र.
१७. इटलीतील मुसोलिनी.
१८. जॉन हेन्री ड्युनान्ट. याने १९०१ मध्ये रेड क्रॉसची स्थापना केली होती.
१९. आदिग्रंथ. याला 'गुरु ग्रन्थ साहेब' असेही म्हणतात.
२०. सिंकोना.

कृपणाचे धन

खूप वर्षांपूर्वी एका शहरात वीरभद्र नावाचा एक धनवान माणूस रहात होता. तो भारीच कंजूष होता. 'वीरभद्र इतका कृपण गृहस्थ साऱ्या दुनियेत शोधून सापडणार नाही.' असे लोक म्हणत.

एके दिवशी वीरभद्र कुठेसा जात होता. रस्त्यात तो पाय घसरून पडला. तेंव्हा त्याच्या खिशातली रुपायाची नाणी बाहेर पडून इकडे तिकडे घरंगळत गेली. वीरभद्रने अगदी काळजीपूर्वक ती शोधून अुचलली, पण ती मोजली तेंव्हा नअू रुपयेच भरले. खिशातल्या दहापैकी एक नाणे कमी होते! पुन्हा खूप शोधाशोध करूनही तो रुपया काही सापडेना! वीरभद्र फारच काळजीत पडला.

नंतर त्याने विचार केला की, 'रुपया वाटलं तर आपल्याला न सापडू दे! पण तो दुसऱ्या कुणाला तरी सापडेलच ना!' म्हणून जरा दूर जाअून, तो कुणाला सापडतोय का-हे बघत वीरभद्र अुभा राहिला. त्या रस्त्याने बरीच माणसे नंतर इकडून तिकडे गेली, पण नाणे कुणाला सापडल्याचे दिसले नाही.

हताश होअून वीरभद्र घरी गेला! अन् आपल्या बायकोला त्याने सगळी हकिकत सांगितली. ती म्हणाली, "तुम्हाला तर माहीतच आहे की या गावात धर्म नेहमीच चैकसपणे पहाऱ्याला असतो. तो कधी कुणावर अन्याय होअू देत नाही. तेंव्हा आता तुम्ही न्यायाधीशाकडे जा. ज्याला कुणाला रुपया सापडेल, तो न्यायाधीशाजवळ आणून देईल."

इकडे वीरभद्रचा तो रुपया घरंगळत एका झाडोऱ्यात जाऊन पडला. साप पकडण्यासाठी तिथे आलेल्या नागराज गारुड्याला तो सापडला. नाणे हातात आल्याबरोबर त्याला आयुष्यात प्रथमच दारू प्यायची इच्छा झाली. तो लगेच गुत्याकडे वळला.

"अरे नागराज! तू तर कधीच इकडे येत नाहीस. आज कसा आलास?" गुत्याच्या मालकाने त्याला विचारले.

"मला नाही ठाऊक. पण आत्ता थोड्याच वेळापूर्वी माझ्या मनात इच्छा अुत्पन्न झाली." असे म्हणून नागराजने तो रुपया दुकानदाराला दिला अन् दारू पिअून तो निघून गेला.

सगोरून पुजारी येताना दिसला. दुकानदाराने तो रुपया पुजाऱ्याला ठेऊन पूजा करायला सांगितले.

पुजाऱ्याच्या हातात ते नाणे आल्याबरोबर त्याच्या मनात आले, की शेजारच्या गल्लीतल्या वसंता नावाच्या बाईकडे जाअून तिचे गाणे ऐकावे. ती कृष्णभजने छान गायची; पण ती पैसे घेतल्याशिवाय कोणासमोर गात नसे. पुजाऱ्याने देवळाचे दार बंद केले, अन् वसंताकडे जाअून तिच्या हातावर नाणे देत आपली इच्छा प्रकट केली.

पुजाऱ्याकडून रुपया मिळाल्यावर गाणे गाअून वसंताने त्याला रवाना केले. नंतर ती तो रुपया अुचलायला गेली. पण ते नाणे गायब झालेले होते! सारे घर शोधूनही रुपया सापडला नाही, तेंव्हा तिला वाटले की, आपली मोलकरीण गौरी हिनेच ते नाणे चोरले असावे.

वसन्ताने ही गोष्ट आपल्या आईच्या कानावर घातली. तेंव्हा आई पटकन म्हणाली, "तू आत्ता जाअून न्यायाधीशाकडे तक्रार गुदर. आज त्या निलाजरीनं रुपया चोरला, अुद्या दागिनेही चोरील की!"

वसंताने एका दुसऱ्या मोलकरणीला न्यायाधीशाकडे पाठवून तक्रार केली.

गौरीने खरोखरच तो रुपया चोरला होता. आतापर्यन्त तिने कधीही चोरी केली नव्हती. आता तिने त्या रुपयाचं चोळीचे कापड घ्यायचे ठरवले. ते घेण्यासाठी ती एका दुकानात गेली. त्या दुकानात ती वसंताबरोबरच जात असे, एकटी कधीच गेली नव्हती ती!त्यामुळे दुकानदाराला संशय आला अन् त्याने वसंताकडे बातमी कळवली; अन् गौरी पकडली गेली.

त्या संध्याकाळी न्यायाधीशाने वसन्ताला बोलावणे पाठवले, अन् तिला तो म्हणाला, "हिनं एक रुपया चोरला खरा, पण तेवढ्यासाठी तिला तुरुंगात पाठवणं योग्य नव्हे. तुम्ही तिला कामावरून काढून टाका. इतकी शिक्षा पुरे होईल तिला!"

"तो रुपया माझ्यासाठी जरा विशेषच आहे. मन्दिराचा पुजारी आदिशेष माझ्याकडे कधीच येत नसे. प्रथमच तो आला, अन् मला हा रूपया देअून गाणं ऐकून गेला." वसन्ता म्हणाली.

हे ऐकून न्यायाधीश म्हणाला, "वाः! इतक्या दिवसांनी त्या आदिशेषच्या मनात श्रवणभक्ती अुपजली? म्हाताऱ्याचं मन इतकं पालटलं?"

मग काही विचार करून त्याने पुजाऱ्याला बोलावून घेतले. म्हणाला, "या रुपयात कसला तन्त्रमन्त्र आहे कुणास ठाअूक! पण तो हाती आल्याबरोबर माझ्या मनात ही इच्छा अुद्भवली!"

अशा तऱ्हेने एकेकाकडे चौकशी करत गेल्यावर शेवटी गोष्ट गारुड्यापर्यन्त पोचली. नागराजाचे कथन ऐकून न्यायाधीश 'तो रुपया कोणाचा असावा?' याविषयीच्या विचारात बुडाला. इतक्यात वीरभद्र आणि एक गरीब शेतकरी असे दोघे पाठोपाठच तेथे आले. शेतकऱ्याने रडत-रडत आपला एक रुपया हरवल्याचे सांगितले. त्याचबरोबर वीरभद्रनेही आपला एक रुपया हरवला आहे असे सांगितले.

मोठ्या सहानुभूतीने शेतकऱ्याकडे पहात न्यायाधीषाने सांगितले की, "बाबा, तुझा रुपया काही माझ्याकडे आलेला नाही. तू दुर्दैवी दिसतोस. माझ्याकडे एक रुपयाचं नाणं आलंय खरं. पण ते या वीरभद्रचं आहे."

शेतकऱ्याने आश्चर्याने विचारले. "रुपया माझा नसून तो वीरभद्रचाच आहे, असं आपण कसं म्हणू शकता?"

यावर हसतहसत न्यायाधीश म्हणाला, "असं पहा बाबा, हा रूपया नक्की वीरभद्रचाच. तो आपल्या जवळचा पैसा नेहमी पेटीत बन्द करून ठेवतो. त्या कैदेला कंटाळून त्याच्या या रुपयाला 'आपल्याला स्वातंत्र्य हवं' असं वाटू लागलं. म्हणूनच तो कोणाजवळ स्थिर राहीना. इतकंच नव्हे, तर स्वातन्त्र्य मिळवू इच्छिणारं ते नाणं ज्याच्या ज्याच्या हातात गेलं, त्या प्रत्येकाच्या मनात वाईट विचार अुपजला, अन् तो त्यांना कुमार्गाला नेअू लागला. 'हा रुपया वीरभद्रचाच आहे' हे सिद्ध करायला याहून निराळा पुरावा कशाला हवा?"

न्यायाधीशाच्या या निकालावर सर्वच अुपस्थितांना हसू फुटले. वीरभद्रला या निकालामुळे एक धडा मिळाला; तो खोल विचारात गढला. शेवटी तो रुपया त्याने शेतकऱ्यालाच देअून टाकला. अन् त्यापुढे तो आपल्या धनाचा लोककल्याणासाठी अुपयोग करू लागला.

शरभचा सल्ला व भैरवची चिकित्सा

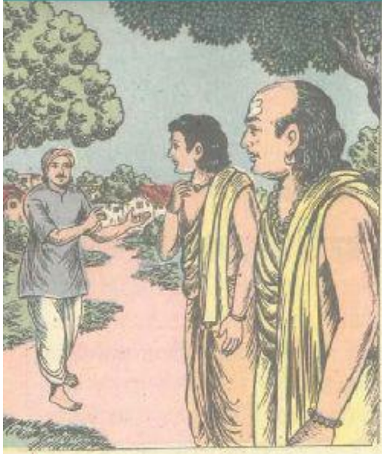
जगन्नाथपुर गावात शरभ नावाचा एक पुरोहित रहात असे. त्याला फक्त एक मुलगीच तेवढी होती. म्हणून त्याने भैरव नावाच्या एका अनाथ मुलाला घरी आणून त्याचे लालनपालन सुरू केले. भैरवला रोज आपल्या बरोबर घेऊन जाअून शरभ त्याला पौरोहित्य शिकवू लागला.

एके दिवशी शरभला एका जुन्या पंचांगाची गरज पडली, म्हणून त्याने आपल्या वाडवडलांच्या वेळची जुनी पंचांगे माळ्या वरून खाली काढली.

नंतर एक एक पंचांग अुचलून, वरची धूळ झटकून शरभ ती नीट पाहू लागला. त्यातच त्याला एक जुना वैद्यकग्रंथ सापडला. अनेक रोगांची पाळामुळांच्या साहयाने कशी चिकित्सा करावी याबद्दल त्या ग्रन्थात सविस्तर माहिती दिलेली होती. तो ग्रंथ त्याने आपल्या बायकोला दाखवला, ग्रन्थ पाहून ती फारच खूष झाली! म्हणाली, "या! देव मोठा दयाळू आहे हं! त्याची कृपा अन् आपलं भाग्य म्हणूनच हा ग्रन्थ हाती आला आपल्या. खाटेला खिळून मरणासन्न झालेल्या रोग्यांची या ग्रंथाच्या आधारनं अुद्यापासूनच चिकित्सा करायला सुरुवात करा तुम्ही. रोगी जगला, तर तुम्हाला भरपूर फी मिळेल. मेला, तर तुम्ही पुरोहित सुद्धा असल्याने गोदान मिळेल. तेंव्हा 'तळ्यात पडो, की मळ्यात,' आपला लाभ हा होणारच! हाच एक असा पेशा आहे की ज्यात आपलं नुकसान कधीच होणार नाही."

आपल्या बायकोचा सल्ला शरभला फार आवडला. पण अचानक अशी वैद्यकी सुरू केली, तर लोक आपल्यावर

शीला भागवत

विश्वास ठेवणार नाहीत, असे वाटून त्याने हे काम भैशवच्या हातून सुरू केले.

थोड्याच वेळात भैरवला शरभच्या सांगण्याचे सार समजून चुके व त्याप्रमाणे तो चिकित्सा करी. अशा तऱ्हेने भैरव थोड्याच दिवसात एक छोटासा वैद्य बनला. शरभ सांगेल त्याप्रमाणे जडीबुटी शोधून आणून डोकेदुखी, त्वचारोग, ताप इत्यादि लहानसहान रोगांची चिकित्सा करण्यात तो प्रवीण बनला. गावात एक मोठा वैद्यही होताच, म्हणून शरभ ग्रन्थाच्या आधारे मोठ्या रोगांची चिकित्सा सांगू धजत नसे.

एके दिवशी शरभ व भैरव जवळच्या गावच्या एका लग्नाचे पौरोहित्य अुरकून परत येत होते. वाटेतच त्यांना आपल्या ग्रामाधिकाऱ्याचा नोकर दृष्टीस पडला. घाबरतच तो सांगू लागला, "पंडितजी, आपल्या मालकांची अचानकच वाचा बसून गेलीय. नेमक्या या अडचणीच्या वेळी आपले वैद्य गरुडाचारी गावात नाहीयेत. लोक तर मालकांना पाहून म्हणत आहेत की, ते आता थोड्या वेळाचेच सोबती आहेत. पण मालकिणीला आशा वाटतेय की कदाचित भैरवजी काही अुपाय करू शकतील. बराच वेळ मी तुमची वाट पहात होतो."

शरभने प्रथम माहिती काढली ती अशी-हा गावपाटील जेवण अुरकून शेतावर गेला. नोकराने त्याला चांगला झाडावर पिकलेला आंबा आणून दिला, तो त्याने खाल्ला. मग तहान लागली, म्हणून एका शहाळ्याचे पाणी प्यायले. नंतर लगेच दक्षिण बाजूच्या शेतातल्या निंबाच्या झाडाला लागलेल्या पोळ्यातला मध काढून तो खाल्ला अन् पान खाण्याचं व्यसन असल्याने लगेच पानही खाल्ले. थोड्याच वेळात त्याची वाचा बसली आणि डोळे फिरवत तो खाली पडला. नोकराने काही लोकांच्या मदतीने त्याला घरी पोचवले.

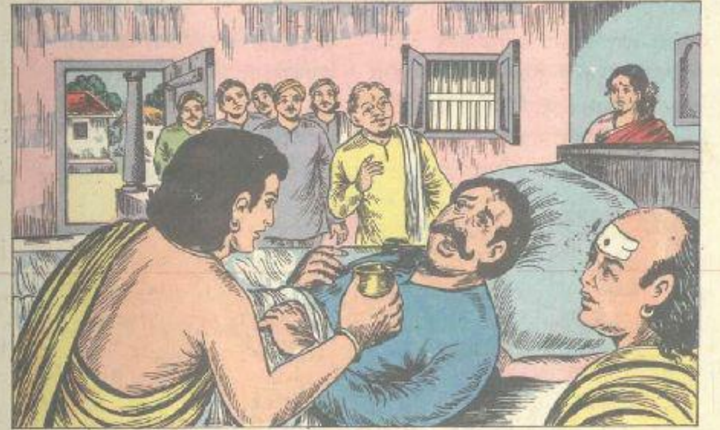
ही माहिती कळल्यावर घरी जाअून शरभ ग्रंथाची पाने चाळू लागला. एके ठिकाणी त्याला असे वाचायला मिळाले की, आंबा शहाळं अन मध खाल्ल्यानंतर निदान तासभर तरी पान खाअू नये. तसे खाल्ले गेल्यास त्याचा विषारी परिणाम होतो. नंतर त्यावर अुपाय काय करावा हे ही ग्रंथात लिहिलेले आढळले. शरभने ताबडतोब भैरवला बरोबर घेअून 'शिरीषपुष्पाचे पंचचूर्ण' हे औषध सिद्ध केले.

नंतर शरभ भैरवला म्हणाला, "वेळ आली की माणसाला लाभच लाभ होतो. आता तुला संधी आहे. माझ्या बरोबर चल अन् पाटलाला हे औषध देअून चांगलं नाव मिळव."

शरभ व भैरव पाटलाकडे गेले. तो खाटेवर पडून होता, त्याला बराच त्रास होतोय असे दिसत होते. औषध घेअून भैरव सरळ खाटेजवळ पोचला.

तेथे जमलेल्या लोकांपैकी एक म्हातारा बोलू लागला, "महान वैद्य गरुडाचारी गावात नसल्याने या पोरसवदा वैद्याची गोळी पाटलाला खावी लागतेय. आता काही अुपयोग झाला, तर छानशी फी मिळेल याला. नपेक्षा शरभला गोदान मिळेल. आयुष्य संपलं नसेल तर यमपाशही काही करू शकत नाही."

ते ऐकून म्हाताऱ्याकडे रागाने बघत भैरवने पाटलाचे तोंड जोराने अुचकटले अन् औषधाबरोबरच तोंडात पाणी ही

घातले. थोड्याच वेळात पाटलाची अस्वस्थता कमी झाली अन् तो खाटेवर अुठून बसला. नंतर लगेच अुतरून चांगला हिंडाफिरायलाही लागला!

या घटनेमुळे भैरवचं नाव चांगलेच प्रचलित झाले. त्याला 'साक्षात् धन्तन्तरी' संबोधून लोक त्याची प्रशंसा करू लागले. पाटलाने शरभ व भैरवला चांगली मोठी रक्कम बक्षिस देअून वर भैरवचा सत्कारही केला.

गावपाटलाचा रोग व भैरवची चिकित्सा याबद्दल जमीनदाराच्या दरबारी वैद्याच्या ही कानावर पडले. एका अनुभवशून्य व्यक्तीला इतका चांगला औषधोपचार करता आला. याचाच अर्थ असा की, त्याच्याजवळ एकादा अद्भुत वैद्यकग्रन्थ असला पाहिजे-असे त्याच्या मनात आले.

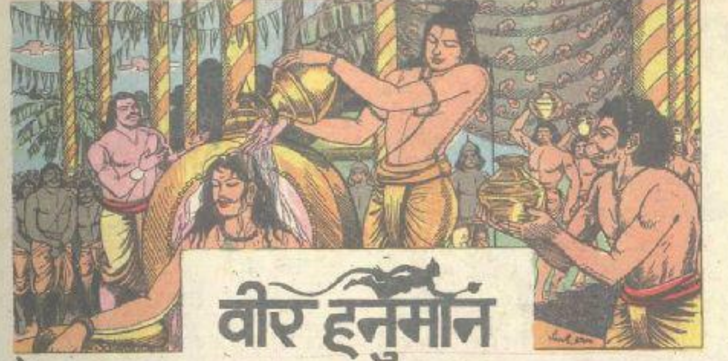
वैद्याने भैरवला बोलावून घेअून, थोडा धाक दाखवत त्याच्याशी बोलायला सुरुवात केली अन् आपला अन्दाज खराच असल्याचे त्याच्या लक्षात आले.

तो मग भैरवला म्हणाला, "हे बघ बेटा! कोणतीही विद्या गुरु मुखातून शिकली, तरच त्याचा खरा लाभ होतो. तुझ्या जवळच्या वैद्यक ग्रंथातल्या गोष्टी अनुभवी वैद्यानेच लिहिल्या आहेत हे मान्य आहे मला. पण दर वेळी अशी चिकित्सा सफल होतेच असे नाही. मी तुला शास्त्रीय पद्धतीने वैद्यक शिकवीन. त्यानंतरच तू त्या ग्रन्थाचा अुपयोग करशील असं वचन दे मला बेटा!"

दरबारी वैद्याचे म्हणणे भैरवला पटले अन् त्याने ते मान्य केले. त्याने त्या वैद्याजवळ संथा घेतली अन् तो आता प्रमाणित वैद्य बनला.

यानंतर शरभने आपल्या मुलीचा भैरवशी विवाह करून दिला. दरबारी वैद्याजवळ शिकलेल्या ज्ञानाशी त्याने सापडलेल्या ग्रंथाचीही जोड दिली अन् एक 'अुत्तम वैद्य' म्हणून त्याचे नाव त्या पंचक्रोशीत गाजत राहिले.

राम आणि रावण यांचे युद्ध पाहण्यासाठी जे देव, यक्ष, किन्नर, किंपुरुष आणि गंधर्व तेथे जमले होते, ते रामाच्या पराक्रमाचे गुणगान करून आपापल्या ठिकाणी परत गेले.

या नंतर रामाने मातलीचा यथोचित सत्कार केला आणि आपल्या रथासह त्याला स्वर्ग-लोकात पाठवून दिले.

नंतर लक्ष्मण नि सुग्रीव यांना आपल्या बरोबर घेऊन राम आपल्या शिबिरात आला. तेथे तो लक्ष्मणाला म्हणाला- "लक्ष्मणा, विभीषणाचा राज्याभिषेक, त्याला लंकेचा राजा बनविणे, आपले प्रथम कार्य आहे. त्यासाठी आवश्यक ती तयारी करण्याची तजवीज ताबडतोब कर."

लक्ष्मणाने वानरांना सुवर्ण-कलश दिले आणि समुद्र-जल आणायला सांगितले. तसेच अन्य सर्व व्यवस्था केली. विभीषणाला राजसिंहासनावर बसवून सागरी-जलाने त्याला अभिषेक करवला. विभीषणाचे मंत्री आणि त्याच्या राक्षस-भक्तांनी उच्चरवाने त्याचा जयजयकार केला. विभीषणाने आपल्या राक्षस-प्रजेला अभय-दान दिले आणि भविष्यांत लंकेत सुख-शांतीचे राज्य असेल असे अभिवचन दिले. काही विशेष राक्षस-नागरिकांनी आपल्या नवीन

३६. विभीषणाचे राज्यारोहण

राजाला मूल्यवान भेटी अर्पण केल्या. कृतज्ञनापूर्वक विभीषणाने ही राम व लक्ष्मण यांना अनेक पुरस्कार दिले.

राम व लक्ष्मण यांची विभीषणाकडून मिळालेल्या पुरस्कारंबाबत जरा ही आसक्ति नव्हती, तरी पण विभीषणाचे मन राखण्यासाठी त्यांनी भेट-वस्तूंचा स्वीकार केला.

यानंतर जवळच हात जोडून उभ्या असलेल्या पर्वतप्राय हनुमानाला राम म्हणाला-"राक्षसांचा राजा विभीषण याची परवानगी घेऊन तू सीतेकडे जा आणि आपली विजय-वार्ता तिला देऊन रावणाच्या मृत्यूची बातमी सांग. लक्ष्मण आणि सुग्रीव यांच्या सह मी येथे असल्याचे ही तिला सांग आणि तिच्याकडील शुभ-समाचार घेऊन ये."

हनुमान तेथून निघाल. राक्षसांच्या नमस्काराला प्रतिनमस्कार करीत लंका-नगरीत जाऊन पोचला. रावणाच्या महालात एका ठिकाणी सीता मुकाट्याने बसलेली होती.

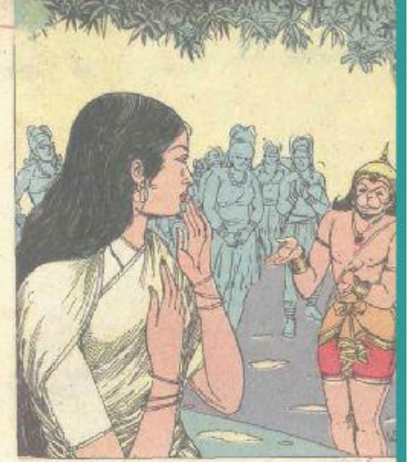
हनुमानाने तिच्याजवळ जाऊन नमस्कार केला आणि आपला परिचय देऊन नम्रपणे उभा राहिला. प्रथम सीतेने त्याला ओळखले नाही. थोड्या वेळात ओळखल्यावर मात्र तिचा चेहरा प्रसन्न झाला. नंतर हनुमानाने तिला रामाचा संदेश ऐकवला.

"सीता मातोश्री, राम खुशाल आहेत. विभीषण व सुग्रीव यांच्या समवेत ते वानर-सेनेत आहेत. शत्रूचा अंत करून आपल्या ध्येयाची पूर्ति त्यांनी केलेली आहे, आणि हीच शुभ-वार्ता घेऊन मी इथे आलो आहे. विभीषणाचे साह्य, वानर-वीरांचा पराक्रम व आणि लक्ष्मणाचे अचंचल प्रेम यांच्या बळावरच रावणाचा अंत होऊ शकला. आपले कुशल-क्षेम जाणण्याची रामाची इच्छा असून त्यांनी असा निरोप दिला आहे की-"पतिव्रता अशी तू अजून जिवंत आहेस! माझ्या पराक्रमामुळे मी विजयी झालो, आता तू निश्चिंत रहा. रावणाचा अंत करून मी आता लंका-नगरी वश करून घेतली आहे. समुद्रावर सेतु बांधून रावणाचा वध करण्याची मी प्रतिज्ञा केली होती व ती पूर्ण केली. आता विभीषण लंकेचा राजा आहे. तेव्हा तू रावणाच्या राज्यात आहेस असे समजून घाबरू नकोस. आता हे तुझेच घर आहे. लवकरच विभीषण तुला येऊन भेटेल."

हे ऐकून सीतेला फार आनंद झाला. पण तिच्या तोंडून एक शब्द ही फुटेना. काही विचार करत ती गप्पच बसली. तेव्हा हनुमान तिला म्हणाला—"सीतामाई, आपण एवढा कसला विचार करीत आहात? मी आणलेल्या संदेशाच्या उत्तरादाखल काही सांगा ना. आपण बोलत का नाही?"

तेव्हा कंपित आवाजात सीता म्हणाली-"माझ्या पतीच्या विजयाची वार्ता जाणून मला फार आनंद झाला. आनंदातिरेकाने माझ्या तोंडातून शब्द बाहेर पडेना. तू इतका सुरेख समाचार आणला आहेस की कृतज्ञतापूर्वक काही सांगायला शब्दच सांपडत नाहीत. तिन्ही लोकात दुर्लभ अशी एकादी तुझ्या योग्य वस्तु मी तुला बक्षिस म्हणून देऊं इच्छिते!"

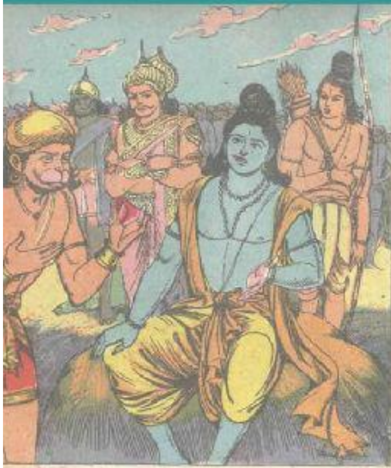
नमस्कार करीत हनुमान म्हणाला-

"आपण प्रेमाने जे बोलत आहात, तोच माझा अत्युतम पुरस्कार! पतिव्रता आपणच असे सर्व बोलू शकता. रावणाचा अंत झाल्यावर मला विजयी रामाचे दर्शन घडले. तेव्हा इंद्राचे पद मिळाल्याचा मला आनंद झाला."

सीतेने हनुमानाची प्रशंसा केली. हनुमान तिला म्हणाला-"मातोश्री, ज्या राक्षसिणींनी आपणाशी क्रूर व्यवहार केला, त्यांना ठार करू का? आपण तशी आज्ञा द्यावी."

त्या राक्षसिणींबाबत तो जितका विचार करू लागला, तितका त्याचा आवेश वाढू लागला. हे ओळखून ती

हनुमानाला म्हणाली-"या राक्षसिणी रावणाच्या सेविका आहेत. राजाच्या सेविकांनी राजाज्ञेचे पालन करायला नको का? त्यांनी आपलं काम ठीक न केलं, तर त्यांना शिक्षा होईल. म्हणून त्या दासींनी जे काही केलं ते ठीकच केलं, त्यांच्यावर रागावणं योग्य नाही. मला वाटतं माझं दुर्दैव होतंआणि मला आपल्या पूर्व-जन्मीच्या पापांचं फळ मिळालं. या राक्षस-सेविकांवर माझा मुळिच राग नाही. रावणाचा अंत झाला, आता या मला मुळिच त्रास देणार नाहीत. या राक्षसिणींनी आपल्या बुद्धीने मला त्रास दिला असला तरी त्यांना शिक्षा देणे योग्य होणार नाही."

सीतेच्या या वचनांची हनुमाने खूप तारीफ केली. तो म्हणाला–"आपण खरोखर रामाला अत्यंत योग्य पत्नी आहात. आता रामाला काही निरोप असेल तर तो सांगून मला रवाना करावे."

सीता म्हणाली–"माझी एकच इच्छा आहे, मला आपल्या पति-देवाचं दर्शन घडावं!"

सीतेचा निरोप घेऊन हनुमान निघाला तो थेट रामाकडे येऊन सांगू लागला–"जिच्यासाठी सेतु बांधून लंका- प्रवेश करून आपण भयानक युद्ध केले, त्या सीता माईचे दर्शन मला घडले. तिने मला ओळखलं. आपल्या विजयाची वार्ता कानी पडल्यावर तिला खूप आनंद झाला. रावणाचा वध करणाऱ्या रामाचं लवकरच दर्शन घडावं अशी तिची इच्छा आहे."

हे सर्व ऐकून काही वेळ राम गप्प राहिला, त्याच्या डोळ्यात अश्रू तरळले राम म्हणाला-"इतके दिवस रावणाच्या घरी राहिलेल्या सीतेचा मी स्वीकार केला, तर जगातील लोक काय म्हणतील? पण निर्दोषी सीतेचा मी त्याग केला. तर मला पाप लागेल. मी आता काय करावं?"

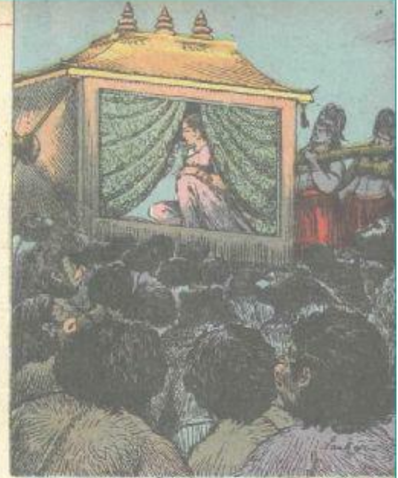
असा विचार करीत विभीषणाला रामाने सांगितले–"तू जा. सीतेला सुगंधी पाण्याने स्नान घडविण्याची व्यवस्था कर. तिच्या शरीरावर चंदनलेप करून स्वर्णाभूषणांनी सुशोभित करून तिला इकडे घेऊन ये."

विभीषण लगेच लंका-नगरीत गेला नि अंतःपुरातील स्त्रियांना निरोप पाठविला–"सीतेला आपल्या पतीकडे पाठवायचे आहे, तिला न्हाऊ-माखू घालून अलंकृत करून तयार करा."

सीतेने यावर सांगितले की ती आहे तशीच आपल्या पतीकडे जाऊ इच्छिते. पण विभीषणाने सांगितले की रामाच्या इच्छेनुसारच तिने सर्व काही करावे. सीतेने ते मान्य केले.

विभीषणाने सीतेच्या अभ्यंग-स्नान व सोळा शृंगारांची व्यवस्था केली. अशा रीतीने शृंगारित सीतेला पालखीत बसविण्यात आले. नंतर अनेक राक्षसांच्या पहाऱ्यात तिला रामापर्यंत पोचविण्यात आले.

विभीषण रामाला म्हणाला– "आपल्या आज्ञेनुसार सीतेला इथपर्यंत पोचविले आहे." हे सर्व माहीत असून ही राम उदासवाणा बसून राहिला. त्याच्या मनात एकाच वेळी तीन प्रकारचे विचार काहूर माजवीत राहिले. इतक्या दिवसांनंतर सीतेचे दर्शन होत असल्यामुळे त्याला आनंद वाटत होता.

तिचा त्याग करणे कसे शक्य होईल या विचाराने त्याचे अंतःकरण दुःखी होते. इतका दीर्घ काळ एका राक्षसाकडे राहिलेल्या सीतेला काय भेटायचंय? असा थोडा राग ही त्याच्या मनात होता.

थोडा विचार करून रामाने विभीषणाला सांगितले–"सीतेला माझ्या समोर घेऊन ये."

विभीषणाने तेथील वानर, भल्लूक वगैरेंची गर्दी हटविण्याचा प्रयत्न केला. जणू काही तो या सर्वांना पळवून लावीत होता. तेव्हा रामाने विभीषणाला तसे न करण्याबाबत सुचविले. तो म्हणाला–"ही सर्व आपलीच मंडळी

आहेत, त्यांना पळवून लावणे योग्य नाही. सीतेला पाहण्याची त्यांची इच्छा ही स्वाभाविकच आहे.

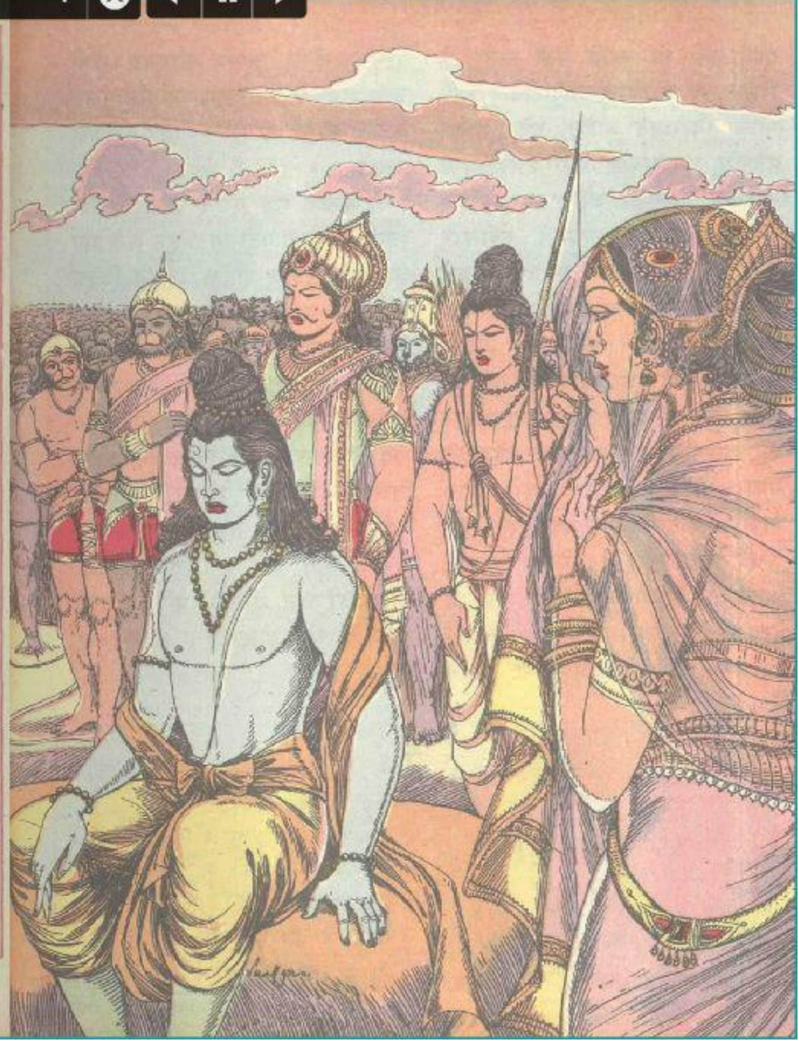
हे ऐकून विभीषणाला पश्चात्ताप झाला. तो सीतेला रामाकडे घेऊन आला.

रामाकडे पाहून लक्ष्मण न सुग्रीव यांना वाटलं की आता रामाच्या मनात सीतेबद्दल प्रेम राहिलं नाही. त्यांना या गोष्टीचे फार दुःख वाटले. रामाची वागणूक त्यांना मोठी विचित्र वाटली.

सीता लाजून विभीषणाच्या मागे राहून रामापुढें आली. या सर्व गर्दीत पदरामागे आपले तोंड लपवून ती रडू लागली. तिच्या तोंडून फक्त एक शद्व बाहेर पडला—"आर्यपुत्र!" अनेक दिवसांनंतर आपल्या पतीची भेट होणार असल्याचा तिला संतोष होता. हळू हळू तिचे दुःख कमी होत होते.

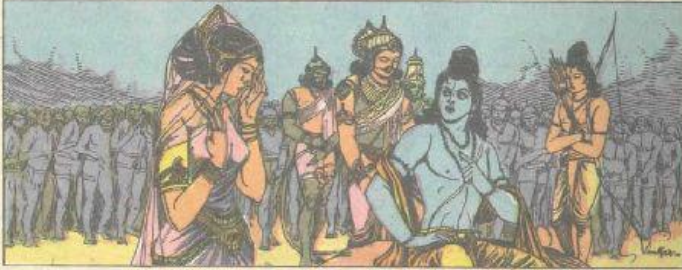
सीतेला पाहताच प्रथम रामाला राग आला. तो म्हणाला—"सीते, युद्धात शत्रूचा वध करून, तुला मुक्त करून मी पुरुषार्थ दाखविला. शत्रूने माझा अपमान केला होता, मी त्याचा सूड घेतला. शत्रूचा सपरिवार अंत करून मी आपल्या प्रतिज्ञेची पूर्ति केली. मी आपला अपमान धुऊन काढला. हनुमानाने समुद्र पार केला, लंकेचं दहन केलं ही सर्व महत्कार्ये सफल झाली. सुग्रीवाने ही युद्धात खूप मदत केली. विभीषणाने माझ्यावर विश्वासून केलेले परिश्रम यशस्वी झाले.

राम आपल्या स्वतःच्या परक्रमाबद्दल काहीच बोलला नाही, याचे सीतेला फार दुःख वाटले. सीतेचे दुःख पाहून रामाचा राग अधिकच वाढला. राम म्हणाला- "सीते, अपमानाचा सूड उगवण्यासाठी मी हे सर्व काही केले.

तुझ्यासाठी मी काही केले नाही, हे लक्षात ठेव. सदाचाराच्या दृष्टीने तू आता माझ्या विरोधात आहेस. बरेच दिवस परक्या पुरुषाच्या घरी राहिलेल्या आपल्या पत्नीचा कोण पराक्रमी व स्वाभिमानी पुरुष स्वीकार करू शकेल? तू रावणाच्या घरातून इथे आली आहेस. तुझ्या रूपाने रावणाच्या डोळ्यांना सुखविले आहे. उच्च कुलात जन्मलेल्या मी तुझा स्वीकार केला, तर माझी काय प्रतिष्ठा राहील याचा विचार कर. माझ्या मनात तुझ्याबद्दल थोडा ही संशय नाही. तू वाटेल तिथे जाऊ शकतेस. वाटलं तर लक्ष्मणाजवळ रहा, अथवा भरताजवळ वा सुग्रीवाजवळ रहा. वाटलं तर विभीषणाकडे रहायला ही हरकत नाही. तुला जिथे योग्य वाटेल तेथे रहा. शत्रूचा संहार करून मी धर्माचे पालन केले. तुला आश्रय देणे मला शक्य नाही." रामाच्या तोंडून असे कठोर शब्द यापूर्वी सीतेने ऐकले नव्हते.

हे कठोर शद्ब ऐकून सीता निराश झाली. आपल्या पतीच्या तोंडून असे शद्ब कोणती स्त्री ऐकू शकेल? अनेक दिवस रावणाच्या घरी हाल-अपेष्टा सहन करून आपल्या पतीजवळ आल्यानंतर दोन गोड शद्ब ऐकायला मिळतील अशी तिला आशा होती. पण याच्या विपरीत अत्यंत अप्रिय शद्ब ऐकण्याची पाळी तिच्यावर आली. तिला दिशाभ्रम झाला. एकाद्या वृक्षावरील वेल तलवारीने कापून टाकली जात आहे असे तिला वाटले. दुःखातिरेकाने तिला कंप सुटला आणि तिच्या डोळ्यातून अश्रू वाहू लागले.

मोफत प्रवेश

हेमन्तपुरमधे विश्वेश्वरची एक सुप्रसिद्ध नाटकमंडळी होती. पण हळूहळू नाटके पहायला येणाऱ्या प्रेक्षकांची संख्या घटत गेली. अशातच विश्वेश्वरने 'पारिजातापहरण' नावाचे नवे नाटक लिहिले अन् त्याचे प्रयोग करण्यासाठी लागणाऱ्या पैशांबद्दल बोलायला तो आपला मित्र सुदर्शन याच्याकडे गेला.

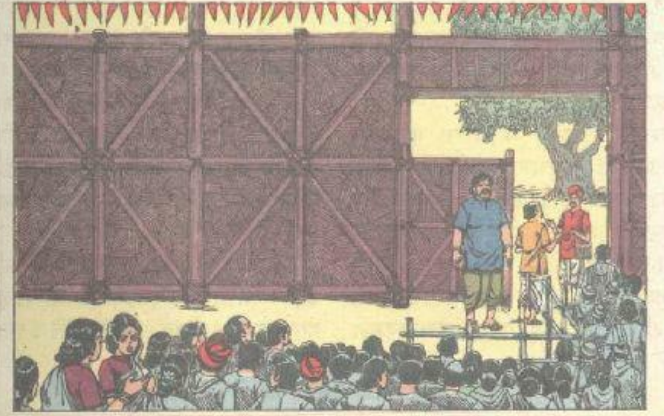
सुदर्शनने पाहिजे तितका सारा पैसा विश्वेश्वरला देऊन म्हटले, "पुढल्या शुक्रवारी नाटकाच्या पहिल्या प्रयोगाची व्यवस्था कर."

मधल्या काळात सुदर्शनने जाहिरात केली. "पारिजातापहरण या सुंदर नाटकाचा पहला प्रयोग! प्रवेश मोफत."

नाटकाच्या दिवशी नाटयमंदिरात प्रेक्षकांची तोबा गर्दी झाली! कारण प्रवेश फुकट होता ना! नाटक संपल्यावर मात्र बाहेर पडायच्या दारांवर सुदर्शनची माणसे हजर होती, अन् ती नाटक पहाण्याचे पैसे वसूल करण्यासाठी लोकांवर दडपण आणीत होती.

"हा तर धडधडीत अन्याय आहे! तुम्ही लोकांनी 'प्रवेश मोफत'च्या जाहिराती लावल्या होत्या ना!" असे ते म्हणू लागले.

"अरे होय होय! सबूर! प्रवेश मोफतच आहे, हे बरोबर! पण बाहेर जायची वर्गणी देणं अनिवार्य आहे!" नाइलाज होऊन प्रेक्षक वर्गणी देऊन बाहेर पडले!

जादूचे चित्र

खूप वर्षां पूर्वी राजस्तानात जयसिंह नावाचा राजा होता. त्याला चित्रकलेबद्दल विशेष आदर व आवड होती. त्याच्या दरबारात एक महान् चित्रकार होता. त्याच्याकडून स्वतःची तसबीर बनवून घ्यायची राजाची फार इच्छा होती. परन्तु अकस्मातच तो चित्रकार मृत्यु पावला. तेंव्हापासून त्याचे दरबारातले स्थान बरेच दिवस रिक्त राहिले.

याच काळात हिमालय प्रान्तात रहाणाऱ्या हेमचन्द्र नावाच्या एका चित्रकाराला कळले की, जयसिंहचा दरबारी चित्रकार मृत्यु पावल्यामुळे ते स्थान रिक्त आहे. त्या जागी आपली नेमणुक व्हावी अशा आशेने तीन दिवस व तीन रात्री आपल्या खेचरावरून वाळवंट तुडवून भुकेला तहानलेला हेमचन्द्र जयसिंहच्या राजवाड्याशी पोचला.

द्वारपाल प्रथम त्याला दरबारात जाऊ द्यायलाच तयार होईना. परंतु हेमचन्द्राने 'आपण चित्रकार असून राजाला दाखवायला काही चित्र आणली आहेत' असे जेंव्हा सांगितले तेंव्हा द्वारपालाने त्याला आत सोडले.

राजाला भेटून हेमचन्द्र म्हणाला, "राजा, ही चित्रं मी रेखाटली आहेत. ती पाहिलीत की माझ्या प्रतिभेची ओळख पटेल आपल्याला." असे म्हणत त्याने काही चित्रे पुढे केली.

ती चित्रे राजाला खूपच आवडली. इतका चांगला चित्रकार इतक्या लांबून हातावर पोट घेऊन, नाइलाजाने इतक्या दूर आपल्याकडे का आला असावा हे त्याला कळेना.

"छान चित्रं आहेत तुझी! किती किंमत हवी तुला यांची?" राजाने विचारले.

"महाराज, आपल्या दरबारात चित्रकाराची जागा रिकामी आहे. ती आपण मला दिलीत, तर माझ्यावर तीच मोठी कृपा होईल." हेमचन्द्र अुत्तरला.

राजाने त्याची विनन्ती मान्य केली. दुसऱ्याच दिवसापासून हेमचन्द्र दरबारातले चित्रकाराचे स्थान भूषवू लागला.

आता पुन्हा दरबारी चित्रकाराची प्राप्ती झाल्यामुळे राजाला आपले चित्र काढवून घेण्याची इच्छा पुरी करायची संधी मिळाली. तो हेमचन्द्रला म्हणाला, "शाही दिवाणखान्यात आमच्या साऱ्या पूर्वजांच्या रंगीत तसबिरी आहेत. माझंच फक्त चित्र त्यात अजून दाखल झालेलं नाही. तू माझी ही इच्छा पूर्ण केलीस म्हणजे आमच्या पुढच्या पिढ्यांना माझीही तसबीर पहायला मिळेल."

हेमचन्द म्हणाला, "आपले एकट्याचेच का महाराज, मी आपल्याबरोबर. महाराणी, मन्त्री, दरबारी या साऱ्यांचीच चित्रं रंगवीन. मला एकादी चांगलीशी भिंत नेमून द्या, म्हणजे मी साऱ्या दरबारच्या लोकांची

चित्रं रंगवतो त्यावर."

हेमचन्द्रचे हे आव्हान ऐकून राजा फारच खूष झाला. त्याने त्याला साऱ्या दरबारचे एकत्रच चित्र बनवायला परवानगी दिली.

राजाच्या दरबारात बरेचसे ढेरपोटे होते, एक कुबडा होता, एक एकाक्ष, तर एक चकणा! ते सारे एकएक करून चित्रकार हेमचन्द्रकडे आले अन् त्यांनी प्रत्येकाने त्याला धमकावले. "माझं चित्र नीट काढ हं! माझा फुटका डोळा त्यात दिसायला नको, माझं कुबडेपण दिसायला नको. नाहीतर तुझी धडगत नाही बघ! हां, माझं म्हणणं ऐकलं नाहीस, तर तू

राजस्तानातील लोककथा

जिवन्त नाही राहायचास! समजलं?" अशा प्रकारे त्याला भीती दाखवून ते निघून गेले.

राजाला ही बातमी कळल्यावर हेमचन्द्रला बोलवून तो म्हणाला, "दरबारातल्या प्रत्येकाचं तो आहे तसंच चित्र काढ!"

ज्या भिंतीवर चित्र काढायचे होते, तिच्यापुढे एक पडदा टांगण्यात आला! आपल्या बरोबर आणखी तीन लोक मदतीला घेअून हेमचन्द्र पडद्यामागे राहू लागला, अन् तेथे फक्त मौजमजा करू लागला.

असाच एक महिना निघून गेला. एके दिवशी हेमचन्द्रला बोलावून घेअून राजाने चित्र कुठवर आलंय याची चौकशी केली. हेमचन्द्रने 'लवकरच संपेल' असे मोठ्या विश्वासाने, सांगितले.

यानंतर पुन्हा थोड्या दिवसांनी राजाने चौकशी केली, तेंव्हाही पहिल्यासारखेच अुत्तर मिळाले त्याला. प्रत्येक वेळी तो असेच सांगत राहिला की, 'अजून थोडंच काम अुरलंय, लवकरच संपेल.'

असेच तीन महिने संपले; तरीही चित्र काही समाप्त झाले नाही. शेवटी राजा रागाने हेमचन्द्रला म्हणाला, "आता मी एक आठवड्याचा वेळ देत आहे; तोपर्यंत तुझं काम संपलं नाही, तर तुला कठिणात कठीण अशी शिक्षा मिळेल."

हेमचंन्द्र अुत्तरला, "महाराज, चित्र तयार आहे. अुद्या एक चांगला मुहूर्त आहे. अुद्याच चित्राचं अनावरण केलं जाईल. आपण सहपरिवार आलात, तर हे शुभकार्य अुद्या सकाळीच साजरं करू."

हे ऐकून राजाचा चेहरा आनन्दाने अुजळला. त्याने दरबारी लोकांनाही ही खबर कळवली.

दुसऱ्या दिवशी राजा, राणी, राजपरिवार आणि दरबारी मंडळी अनावरण-समारंभासाठी आले. भिंतीवर पडदा अजून तसाच लटकत होता.

अुपस्थित लोकांना अुद्देशून चित्रकार हेमचन्द्र म्हणाला. "मी आपणा सर्वांचे चेहरे या चित्रात रंगवले आहेत. आपापले चेहरे सर्वांनी स्वतः ओळखून घ्यावेत. पण सर्वात अगोदर मी एक गोष्ट जाहीर करू इच्छितो. ज्यांची आजवरची आयुष्यं अुत्तम आहेत, अशाच व्यक्ति ही चित्रं पाहू शकतील. नाहीतर माझी ही चित्रं कोणाला दिसणार नाहीत."

खरे तर भिंतीवर एकही चित्र चितारलेले नव्हते. पण कोणीच प्रकटपणे काही बोलले नाही. राजापासून सर्वचजण हे प्रकट करायला धजावेनात. प्रत्येकाला असे वाटत होते की चित्र फक्त आपणालाच दिसत नाहीय, अन् बाकी सर्वजण बघत आहेत!

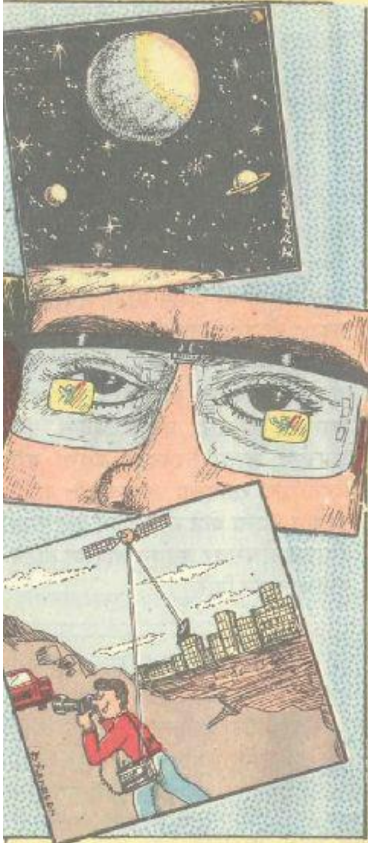
परंतु राजाबरोबर नेहमी असणारा विदुषक मात्र अचानक बोलला, "अरेरे! माझा जन्म किती नीच असावा! मला भिंतीवर काहीच दिसत नाहीये."

आता हळूहळू आणखी काही माणसे सांगू लागली की त्यांनाही भिंतीवर काहीच दिसले नाही. अुपस्थितांपैकी जवळजवळ सर्वांनीच जेंव्हा हेच सांगितले, तेंव्हा राजा रागाने म्हणाला, "नीच, हरामखोर! इतक्या लोकांना फसवायचा प्रयत्न केलास तू? तुला आता फाशी दिलं तर काही पाप होणार नाही!"

हेमचन्द्र हात जोडून चटकन बोलला, "होय महाराज! मला फाशीच द्या. मी जिवन्त राहीन, असा मी स्वप्नात ही विचार केला नव्हता. हां, पण कृपा करून मला सोन्याच्या दोरीने फाशी नका देअू! कारण ती तुटली तर मी मरणार नाही."

त्याच्या या बोलण्याने राजाचा राग एकदम मावळून तो जोरजोराने हसू लागला. राजाला कळून चुकले की. हेमचन्द्र अुत्तम चित्रकार असला तरी दरबारात रहायच्या लायकीचा नाही; म्हणून त्याला थोडे सोने देअून अन् पुन्हा त्याच्या खेचरावर बसवून आपल्या वाटेने रवाना करून दिले.

शुक्र ग्रहा वर पाणी

अमेरिकेच्या 'नासा ॲम्स रिसर्च सेंटरने' अंतरिक्षात पाठविलेल्या उपग्रह 'पयोनीर-१२' ने शुक्र ग्रहासंबंधी बरीच माहिती गोळा करून पाठवली आणि गेल्या ऑक्टोबर महिन्यात ध्वस्त झाला. या उपग्रहाने पाठविलेली चित्रे पाहून ही गोष्ट लक्षात येते की सुमारे लाख कोटी वर्षांपूर्वी शुक्रावर महासागरा सारखे पाणी विद्यमान असावे. शास्त्रज्ञांचा याबद्दल असा अंदाज आहे की त्या काळी शुक्रावर जीव-सृष्टि ही असण्याची शक्यता आहे.

चष्म्यावर टी. व्ही.

आपण घरात टी. व्ही. पाहतोच. हल्ली आपण जावे तेथे निरनिराळ्या प्रकारचे पोर्टेबल टी. व्ही. सेट ही पाहतो. हे टी. व्ही. सेट बैटरी वर चालतात. मोटर कार मध्ये लावण्यायोग्य छोटे टी. व्ही. सेट ही तयार करण्यात आलेले आहेत. आता हंगेरीतील दोन हुषार एंजिनियरांनी मिळून चष्म्याच्या फ्रेम वर लावता येतील असे चिमुकले टी. व्ही. सेट बनवले आहेत. चष्म्याच्या दोन कांचांच्या मदतीने आता टी. व्ही. चे कार्यक्रम पाहणे शक्य आहे.

इन्स्टंट फोटोग्राफ

वृत्तपत्रांच्या फोटोग्राफरने कॅमेऱ्याने फोटो घ्यायचा व नंतर डेव्हलप करून फोटो छापायचा, इतके सर्व करण्याची आता गरज राहिलेली नाही. कोणत्या ही अंतरा वरून वृत्तपत्राच्या कचेरीत फोटो पाठविण्याचे अद्भुत तंत्र 'सॅटेलाइट सांकेतिक विज्ञान' आता उपलब्ध झाले आहे. कॅमेऱ्याच्या मागे लावलेले 'इलेक्ट्रॉनिक उपकरण' रेडिओ- फोनच्या साहृयाने सॅटेलाइटशी जोडलेले असते. या व्यवस्थेमुळे कॅमेऱ्यावरील चित्रे सेंटर कॉम्प्यूटर वर येतात आणि नंतर पाहिजे तेथे पाठविता येतात.

न्याय-सूत्र

जुन्या काळची गोष्ट आहे. राजा धर्मपाल धवलगिरि राज्यावर राज्य करीत असे. अत्यंत उदारपणे तो दान-धर्म करी. न्याय-निर्णय करते वेळी तो आपला-परका असा मुळिच विचार करीत नसे.

त्याचं न्याय-सूत्र होतं-"डोळ्याला डोळा नि दाताला दात!" कुणी कुणाचं काही नुकसान केलं, तर उलट दुसऱ्याने त्याचे तेवढेच नुकसान करावे-असं न्याय-सूत्र त्या राज्यात लागू असे. अशा रीतीने सूड घेणें धवलगिरीत न्याय-संमत मानले जाई.

एके दिवशी धर्मपाल आपल्या दरबारात बसला होता, सर्व मंत्री व दरबारी समोर बसले होते. राज्य-कारभारासंबंधी काही विशेष बाबींवर चर्चा चालू होती. त्याच वेळी दरबारात एक साप शिरला.

सापाला पाहताच सर्वांची घाबरगुंडी उडाली. त्याला मारून टाकण्यासाठी सर्व जण उतावळे झाले. तेव्हा वडिलांजवळ बसलेला युवराज उठला आणि त्याने आपल्या तलवारीने सापाचे दोन तुकडे करून टाकले.

सापाचा डोक्याकडील भाग तेथून बाहेर सटकला आणि मोठ्या कष्टाने आपल्या वारुळापाशी पोचला वारुळात सर्पिणी होती. आपल्या नवऱ्याची दशा पाहून तिला फार दु:ख झाले. तेव्हा साप आपल्या बायकोला म्हणाला-"मी चुकून दरबारात गेलो, नि राजकुमाराने माझे दोन तुकडे करून टाकले. या राज्यातील न्याय तुला ठाऊकच आहे. येथील

२५ वर्षांपूर्वी चांदोबात प्रसिद्ध झालेली गोष्ट

न्याय-सूत्रानुसार राजा राजकुमाराला शिक्षा देईल. राजाच्या निर्णयानुसार तू रामकुमाराला चाव नि त्याला मारून टाक. तरी पण अगोदर राजाला आपला न्याय-निर्णय घोषित करू दे. उतावळेपणाने जाऊन राजकुमाराला चावू नकोस." असं बायकोला समजावून सांगून सापाने आपले प्राण सोडले.

सर्पिणी त्या दिवशी रात्री राजमहालात जाऊन राजकुमाराच्या कक्षापर्यंत पोचली. गाढ झोपलेल्या राजकुमाराच्या गळ्याला तिने विळखा घातला. राजकुमार जागा झाला आणि घाबरून आरडा-ओरडा करू लागला.

राजवाड्यातील सर्व नोकर-चाकर राजकुमारा भोवती जमा झाले. सर्पिणीला कसं मारावं हे काही कुणाच्या लक्षात येईना. राजकुमाराच्या गळ्याला विळखा घातलेल्या सर्पिणीवर प्रहार केला तर राजकुमाराला ही जखम होईल. तेंव्हा सर्पिणी म्हणाली-"प्रथम राजाला बोलवून आणा. अगोदर न्याय-निवाडा झाला पाहिजे. जर मला कोणी मारायचा प्रयत्न केला तर मी युवराजाला डसेन."

थोड्याच वेळात राजा तेथे आला, तेव्हा सर्पिणी राजाला आपल्या नवऱ्याच्या मृत्यूबाबत सांगून म्हणाली-"माझ्या नवऱ्याने कोणाला ही इजा केली नव्हती. तो चुकून दरबारात आला, म्हणून राजकुमाराने त्याचा वध केला नि मला विधवा बनवलं. या राज्यातील न्याय-सूत्रानुसार मी आता राजकुमाराचा वध करून त्याच्या बायकोला विधवा बनवू शकते की नाही?"

सर्पिणीच्या तोंडचे हे शब्द ऐकून राजाला फार दुःख झाले. न्याय-शास्त्रा प्रमाणे सापाला विनाकारण मारून सर्पिणीला विधवा बनवल्याच्या अपराधाबद्दल राजकुमाराला शिक्षा करणे क्रमप्राप्त होते. पण तो त्याचा एकुलता एक मुलगा होता. आता या संकटाला कसं तोंड द्यावं? राजा विचार करू लागला.

निरुपायास्तव राजाने दोन न्यायाधीषांना बोलवले. त्या दोघांनी सर्पिणीचं म्हणणं नीट ऐकून घेतलं. एक न्यायाधीष म्हणाला-"राजन्, आपल्या राज्यातील कायद्यानुसार 'डोळ्याला डोळा नि दाताला दात' या न्यायसूत्राची अंमल-बजावणी केलीच पाहिजे. राजकुमाराने सापाला मृत्यु-दंड देऊन सर्पिणीला विधवा बनवलं. तेव्हा तोच साप आता राजकुमाराच्या बायकोला विधवा बनवू शकतो!"

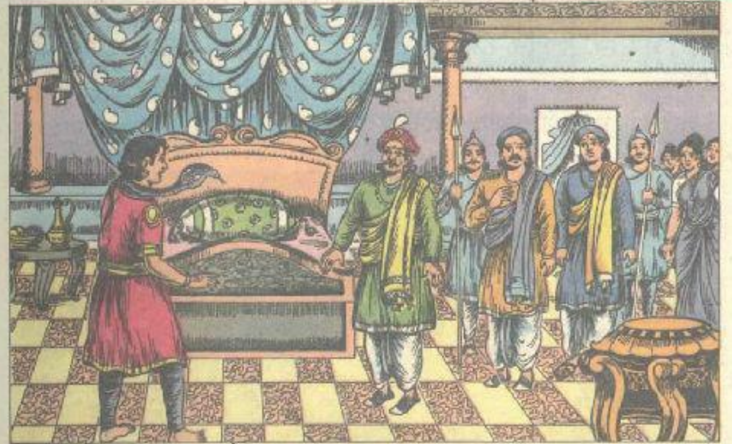
हे ऐकून त्याचे खंडण करीत सर्पिणी म्हणाली-"नाही, कोणते ही न्यायशास्त्र हा निर्णय मान्य करणार नाही. मला फसवण्यासाठी न्यायाधीष हा व्यर्थ युक्तिवाद करीत आहे. माझा मेलेला नवरा राजकुमाराच्या बायकोला कसा विधवा बनवू शकेल?"

सर्पिणीच्या या प्रश्नावर न्यायाधीष काही बोलू शकेना, तो गप्प बसला. तेव्हा दुसरा न्यायाधीष म्हणाला-"सर्पिणी म्हणत आहे, ती गोष्ट बरोबरच आहे. तरी पण मला आपली एक शंका आहे!"

मग न्यायाधीषाने सर्पिणीला विचारले-"बेटा, तुला किती मुलं आहेत?"

डोळ्यात अश्रू आणून सर्पिणी म्हणाली-"मला पाच मुलगे आहेत."

तेव्हा न्यायाधीष म्हणाला-"ओह्, तर

मग राजकुमाराने तुला 'पाच मुलांची विधवा' बनवली आहे. आता न्याय-शास्त्रानुसार तू हीं राजकुमाराच्या बायकोला 'पाच मुलांची विधवा' बनवू शकतेस. दूसरे काही न्याय-सूत्रात बसणार नाही. अपराधाची शिक्षा, या लोकात न मिळाली तर अन्य लोकात अवश्य मिळेल. न्याय तरी असं सांगतो."

शंकित सुरात सर्पिणी म्हणाली-"होय, बरोबर आहे!"

आता न्यायाधीष म्हणाला-"तर मग तुला थोडी प्रतीक्षा केली पाहिजे. कारण आज राजकुमाराच्या बायकोला दोनच मुलगे आहेत. ती जेव्हा पाच मुलांची आई होईल तेव्हा तू तिचा सूड घेऊ शकतेस. तोपर्यंत तुला थांबावे लागेल."

हा निर्णय राज्यांतील न्याय-सूत्रानुसार असल्यामुळे तो मानल्याशिवाय गत्यंतर नव्हते. सर्पिणी राजाला म्हणाली-"राजकुमाराची बायको जेव्हा पाच मुलांची आई होईल, तेव्हा मला कळवावे."

न्यायप्रेमी राजाने सर्पिणीला तसे वचन दिले.

यानंतर अनेक वर्षे राजकुमाराच्या बायकोला मूलच झाले नाही. सर्पिणी वाट पहात राहिली. राजकुमार सपरिवार जेव्हा उद्यानात विहार करायला येई, तेव्हा विधवा सर्पिणी त्याला बाहेर येऊन लक्षपूर्वक पहात असे. तिची फार निराशा होई.

दिवसांमागून दिवस जात राहिले आणि राजकुमारा बरोबर दोन बालक दिसू लागले. सूडाची आग विधवा सर्पिणीच्या मनात धगधगत राहिली. आणि शेवटी ही आग विझण्यापूर्वीच एक दिवशी सर्पिणी मरून गेली.

बहुरूपा वसुन्धरा

पानांतील हिरवा रंग

दुर्वा (हरळी) आणि पाने हिरवीगार दिसतात या हिरवेपणाचे श्रेय त्यांच्यात असणाऱ्या 'क्लोरोफ्लास्टस' नावाच्या द्रव्याकडे जाते. या क्लोरोफ्लास्टसमधे आणखी चार पदार्थ असतात. क्लोरोफिल हे 'हिरवट निळ्या' रंगाचे, क्लोरोफिल बी हे 'हिरवट पिवळ्या' रंगाचे, फ्लांटोफिल हे 'पिवळ्या' रंगाचे व केरोटिन हे 'गुलाबी' रंगाचे असते. हरळी व अन्य पाने ऋतुमानाप्रमाणे फिक्या हिरव्यापासून अगदी गर्द हिरव्यापर्यन्त रंग बदलण्याचे कारण ही ही द्रव्येच.

रंग बदलणारे सरडे

शत्रूपासून आपले रक्षण करण्यासाठी काही प्राणिमात्रांना निसर्गनेच काही विशेष शक्ति दिलेल्या आहेत. निसर्गातील वातावरण व आसपासच्या गरजांच्या अनुरूप प्राणिमात्र आतले रंग बदलू शकतात-ही शक्ति ही निसर्गाचीच देणगी होय. या प्राणी मात्रांपैकीच सरडा हा अेक प्राणी आहे. याच्या कातडयाम 'क्रोमे टोफोर्स' नावाचे रंग बदलण्याची शक्ति असणारे विशेष कण असतात. हे कण सामान्यत: एकाच रंगाचे व नक्षत्राच्या आकारचे असतात. सरड्यांमधे हे कण निरनिराळ्या रंगांचे असतात. एका रंगाचा कण जेंव्हा दुसऱ्या रंगकणात मिसळतो, तेंव्हा एक तिसराच रंग तयार होतो. निळा व पिवळा एकत्र होअून हिरवा रंग बनतो. लाल व पिवळा एकत्र होअून नारिंगी, आणि लाल व निळा एकत्र येअून भुरकट, जांभळट रंग बनतो.

शेंदरी रंगाचे बगळे

कावळ्याप्रमाणे साऱ्या शरिराचा एकच रंग असणारे पक्षी फार कमी असतात. अेशा पक्ष्यांत त्रिनिदादमधे रहाणारे शेंदरी वर्णाचे बगळे हे वैशिष्ट्यपूर्ण मानले जातात. हे खास जातीचे बगळे फारच शोभिवन्त असतात. सहा कोटी वर्षापूर्वीचे त्यांचे अवशेषही नुकतेच आढळले आहेत. प्राचीन मिस्र देशाचे लोक असे समजत, की परमेश्वराने मानव जातीचा इतिहास लिहिण्यासाठी यांची नियुक्ति केली आहे, अन् यामुळे ते या पक्ष्याचा खूपच आदर करत असत. जन्माच्या वेळी हे पक्षी भुऱ्या रंगाचे असून, नंतर ते खाकी दिसू लागतात. ह्यानंतर त्यांचा रंग कमी कमी होत पांढरा दिसू लागतो व नंतर गुलाबी रंगात त्यांचे वर्णान्तर होते. शेवटी त्यांची वाढ जेव्हा पूर्ण होते. तेंव्हा त्यांना शेन्दरी रंग प्राप्त झालेला असतो.